

KAUZALITA A ROZSAH ODPOVĚDNOSTI

Václav Janeček*

Abstrakt: Nový občanský zákoník (o. z.) ponechává tradičně vymezení příčinné souvislosti na judikatuře a právní teorii. Vzdor „mlčení“ zákona mohou ale vést změny, které stojí v pozadí o. z., k odlišnému pojetí kauzality, než které u nás doposud panovalo. Cílem tohoto článku je načrtnout do značné míry originální teorii kauzality, a to na základě analýzy dvou klíčových reformních momentů o. z. Konkrétně se autor snaží domyslet, co může pro kauzalitu znamenat deklarovaný 1) odklon od materialismu a 2) příklon k idealistické západní tradici, který přijetí o. z. pravděpodobně provázel. Na příkladu mimosmluvní odpovědnosti za újmu způsobenou vlastním zaviněním (§ 2910 o. z.) autor článku pomocí historické, doktrinní a srovnávací metody dokládá, že kauzalitu lze dnes chápat jako dvojestupňový ideální test faktické a právní souvislosti mezi porušením povinnosti a vznikem újmy. Faktická kauzalita je v takové koncepci nicméně jen měřítkem negativním. Pozitivní měřítko právní souvislosti (adekvátnosti/rozsahu odpovědnosti) pak podle autora plyne přímo ze zákona a je jím hned dvakrát presumované ideální měřítko předvídatelnosti škodního následku z hlediska rozumného průměrného člověka, respektive osoby průměrných vlastností. Každá tato domněnka hraje svou roli při posuzování jiné příčinné souvislosti (buď ve vztahu k první újmě, nebo k následné újmě). Nastíněná teorie může navíc výrazně posílit procesní postavení poškozeného.

Klíčová slova: odpovědnost, kauzalita, předvídatelnost, materialismus, idealismus, domněnka, nedbalost, zavinění, přičitatelnost, rekodifikace

ÚVOD

Příčinná souvislost je jedním z tradičních a tradičně problematických předpokladů vzniku deliktů odpovědnosti, a to jak u nás, tak i v zahraničí.¹ Jedním z důvodů tohoto jevu je skutečnost, že kauzalita nebývá v předpisech nijak definována.² Totéž platí o textu nového občanského zákoníku (o. z.),³ který vymezení kauzality ponechává na judikatuře

* JUDr. Václav Janeček. Autor působí jako vědecký pracovník a doktorand na Katedře teorie práva a právních učení Právnické fakulty Univerzity Karlovy. Tento článek byl zpracován v rámci projektu Grantové agentury ČR reg. č. 16-22016S *Právní jednání a odpovědnost právnických osob*. Mé srdečné poděkování za připomínky k předchozím podobám mých argumentů patří především těmto osobám: K. Beranovi, U. Magnusovi, P. Ondřejkovi, E. Stankové, L. Tichému a R. Zimmermannovi. Za širší diskusi při výjezdním zasedání v Nymburku či písemné připomínky děkuji rovněž členům grantového řešitelského týmu. Konečně děkuji účastníkům vědeckého semináře na *Max-Planck-Institut für ausländisches und internationales Privatrecht* (Hamburg), kde jsem měl s laskavým svolením prof. Zimmermanna možnost poprvé prezentovat stěžejní myšlenky tohoto článku. E-mail: janecek@prf.cuni.cz.

¹ Viz blíže DOLEŽAL, A. – DOLEŽAL, T. *Kauzalita v civilním právu se zaměřením na medicínskoprávní spory*. Praha: Ústav státu a práva AV ČR, 2016, s. 31–59. Dostupné z: <http://www.ilaw.cas.cz/data/files/epub/Kauzalita_AT_Dolezal.pdf> [<https://perma.cc/Z6G4-8ZQA>]; či HRÁDEK, J. Náhrada majetkové a nemajetkové újmy. In: J. Švestka – J. Dvořák – J. Fiala a kol. *Občanský zákoník. Komentář. Svazek VI*. Praha: Wolters Kluwer, 2014, s. 933–935; BEZOUŠKA, P. Komentář k § 2894 an. In: M. Hulmák a kol. *Občanský zákoník VI. Závazkové právo. Zvláštní část (§ 2055–3014). Komentář*. Praha: C. H. Beck, 2014, s. 1150–1156; TICHÝ, L. a kol. *Causation in Law*. Beroun: Eva Rozkotová – IFEC, 2007; KLEINSCHMIDT, J. Kauzalität. In: J. Basedow – J. K. Hopt – R. Zimmermann (eds). *Handwörterbuch des Europäischen Privatrechts. Band II*. Tübingen: Mohr Siebeck, 2009, s. 969–973; SPIER, J. (ed.). *Unification of Tort Law: Causation*. Hague – London – Boston: Kluwer Law International, 1996; HONORÉ, A. Causation and Remoteness of Damage. In: A. Tunc (ed.). *International Encyclopedia of Comparative Law. Vol XI: Torts. Part I*. Tübingen: Mohr Siebeck, 1983.

² VAN DAM, C. *European Tort Law*. 2nd rev. edition. Oxford: Oxford University Press, 2013, s. 307–308; KLEINSCHMIDT, J. Kauzalität, s. 969.

³ Zákon č. 89/2012 Sb., občanský zákoník.

a právní teorii. Na první pohled se tak může zdát, že pojem kauzality nedoznal s přijetím o. z. žádných změn. Jedním z cílů o. z. byl ovšem zásadní rozchod s dosavadními ideovými východisky, na nichž byl předchozí občanský zákoník z roku 1964 vystavěn.⁴ Tento stav pochopitelně vyvolává důvodné pochybnosti o tom, zda se zamýšlená koncepční revoluce dotýká i pojetí kauzality, nebo ne.

V tomto článku si proto kladu otázku, která dle mého mínění dosud nebyla zřetelně vyslovena⁵ a která si zaslouží obšírnější úvahu. Ptám se, zda a jakým způsobem se v chápání kauzality mohou projevit vybrané paradigmatické změny, jež o. z. pravděpodobně přináší, a to ve vztahu k odpovědnosti *za zavinění*. Konkrétně se zaměřuji na dva klíčové reformní momenty o. z., a to 1) ideové opuštění materialismu⁶ a 2) pravděpodobný příklon k idealistické tradici liberálně demokratických států západní Evropy.⁷ Pravděpodobný proto, že o koncepcním zakotvení o. z. lze podat pouze nepřímý důkaz. Ani důvodová zpráva se totiž otevřeně k žádné konkrétní koncepci nehlásí. Je ovšem nepochybné, že o. z. má svůj vzor v právních řádech, jež jsou vystavěny na myšlenkovém dědictví idealismu, liberalismu a demokracie.⁸ Stejně tak je nepochybné, že se o. z. hlásí k odkazům teorie přirozeného práva⁹ a k předválečnému právnímu myšlení,¹⁰ které obojí byly rovněž spjaty s idealismem.¹¹ V dalším textu tedy budu vycházet z předpokladu, že v pozadí o. z. a jeho institutů lze vysledovat jednotící koncepční linii, která odráží touhu po dokončení polistopadové paradigmatické proměny v chápání civilního práva, tj. odklon od materialismu a návrat či příklon k idealismu. Kritický čtenář jistě podrobí tento předpoklad vlastní úvaze, leč jsem přesvědčen, že bez podobného vyjasnění východisek nelze o základních doktrinárních kategoriích jako je právě *příčinná souvislost* vést jakoukoliv smysluplnou odbornou debatu.

Tu je nutno uvést určitá omezení, která snad zabrání případnému neporozumění mému argumentu. Předně je vhodné zmínit, že zde o idealismu neuvažuji jako o kon-

⁴ VLÁDA ČR. *Důvodová zpráva k vládnímu návrhu občanského zákoníku (konsolidovaná verze)*. Praha: Vláda ČR, 2012, s. 10. Dostupné z: <<http://obcanskyzakonik.justice.cz/images/pdf/Duvodova-zprava-NOZ-konsolidovana-verze.pdf>> [<https://perma.cc/Y8YV-7GEZ>].

⁵ Sov. např. BEZOUŠKA, P. Ochranný účel smlouvy jako prostředek omezení příčinné souvislosti, aneb je stále důležitá předvídatelnost? *Právní rozhledy*. 2015, č. 22, s. 763–766; DOLEŽAL, A. – DOLEŽAL, T. Kauzalita jako nutný prostředek pro uchopení právní odpovědnosti? *Právník*. 2014, č. 5, s. 353–379; PIPKOVÁ, P. *Rozsah odpovědnosti za škodu způsobenou porušením soutěžních pravidel EU*. Praha: Univerzita Karlova v Praze, 2014, s. 50–81; SZTEFEK, M. Předvídatelnost škody v novém občanském zákoníku. *Jurisprudence*. 2014, č. 5, s. 25–33; či TICHÝ, L. Pravděpodobnost v hmotném právu a míra důkazů (skica o možné změně paradigmatu v NOZ). *Bulletin advokacie*. 2013, č. 12, s. 28–32.

⁶ VLÁDA ČR. *Důvodová zpráva k vládnímu návrhu občanského zákoníku (konsolidovaná verze)*, s. 10, 13, 19, 563–564.

⁷ *Ibidem*, s. 13, 17–19, 563.

⁸ Podobněji k této inspiraci např. SOBEK, T. – MELZER, F. Komentář k § 19. In: F. Melzer – P. Tégl a kol. *Občanský zákoník: § 1–117. Velký komentář. Sv. I*. Praha: Leges, 2013, s. 260–267; MELZER, F. – TĚGL, P. Komentář k § 3. In: F. Melzer – P. Tégl a kol. *Občanský zákoník: § 1–117. Velký komentář. Sv. I*. Praha: Leges, 2013, s. 80–83; TICHÝ, L. *Obecná část občanského práva*. Praha: C. H. Beck, 2014, s. 50–63, 132–138; HURDÍK, J. Komentář k § 18. In: P. Lavický a kol. *Občanský zákoník I: Obecná část (§ 1–654)*. Praha: C. H. Beck, 2014, s. 148.

⁹ VLÁDA ČR. *Důvodová zpráva k vládnímu návrhu občanského zákoníku (konsolidovaná verze)*, s. 12, 19–21, 33–35, 45, 63 a 373.

¹⁰ *Ibidem*, zejména s. 17.

¹¹ K tomu blíže viz MARŠÁLEK, P. Česká právní věda mezi dvěma světovými válkami a její metodologie. In: K. Malý – L. Soukup (eds). *Československé právo a právní věda v meziválečném období (1918–1938) a jejich místo ve střední Evropě. Sv. 1*. Praha: Karolinum, 2010, s. 61–77.

cepci, podle níž mají ideály stejně objektivní povahu jako sám objekt poznání (nejsou objektivně ideální). To bylo ostatně terčem materialistické kritiky idealismu. O většině právních ideálů coby univerzálních poznacích lze, myslím, mluvit spíše jako o asubjektivních kategoriích. Mé pojetí idealismu je tady proto blíže tzv. asubjektivní fenomenologii.¹² Za druhé, všechnu západní teorii práva (zde teorii kauzality) samozřejmě nelze bez dalšího označit za idealistickou, neboť by se jednalo o hrubé zjednodušení, pomíjející názorovou pluralitu právní vědy.¹³ Ukazuje se však, že rozdílná ideologická východiska bývalého západního (kapitalistického) a východního (socialistického) bloku se ještě dnes promítají do chápání základních soukromoprávních institutů a že je tak toto rozlišování namístě.¹⁴ Pro „západní“ právní myšlení, v němž se o. z. inspiroval, je přitom spíše typický kontinuální vývoj idealisticky založené filozofie,¹⁵ zatímco pro to „východní“, či lépe pro české právní myšlení, které mne tu zajímá, je typická spíše právně-filozofická diskontinuita, poznamenaná marx-leninským materialismem. Proto vycházím z protikladu idealismu a marx-leninského materialismu.

Mé zkoumání kauzality se v tomto textu omezí pouze na případy subjektivní odpovědnosti, tedy odpovědnosti za zaviněné jednání.¹⁶ Ve vztahu k základní skutkové podstatě § 2910 o. z., která zakládá povinnost nahradit škodu způsobenou vlastním *zaviněním*, se tedy v následujícím textu pokusím předvést, nakolik se výše uvedené koncepční změny o. z. mohou projevit v chápání kauzality jako takové.

Pro zodpovězení této otázky se nejprve (v bodu 1.) zaměřím na koncepční prvky kauzality v právních rádech, z nichž o. z. vychází. Ukáži, čím se tyto právní řady ve vztahu ke kauzalitě vyznačují, a vysvětlím význam těchto základních charakteristik. V dalším kroku (bod 2.) přistoupím k analýze historických souvislostí vývoje doktríny o kauzalitě na českém území, což mi umožní vystopovat dvě odlišná ideologická východiska (idealistické a materialistické) a jejich projevy. Z hlediska tohoto ideologického dualismu pak budu analyzovat aktuálně panující judikaturu a učení o kauzalitě a pokusím se ukázat, že některé slabiny českého pojetí kauzality mohou být zakořeněny právě v popření

¹² Blíže viz např. ENGLE, E. *Ontology, Epistemology, Axiology: Bases for a Comprehensive Theory of Law*. *Appalachian Journal of Law*. 2008, Vol. 8, s. 106; PIPPIN, R. B. *Hegel's Idealism*. Cambridge: Cambridge University Press, 1999, s. 131–132; PATOČKA, J. *Fenomenologické spisy II: Co je existence (publikované texty z let 1965–1977)*. Praha: OIKOYMENH, 2009, s. 354–355, 379–396, 397–418; ale také např. VAIHINGER, H. *The Philosophy of "As If"*. 2nd edition. London: Kegan Paul – Trench – Trübner, 1911 (reprint 1935), s. 271–318; či QUINE, W. V. O. *Two Dogmas of Empiricism*. In: W. V. O. Quine. *From a Logical Point of View*. New York: Harper & Row, 1951 (reprint 1963), s. 20–46.

¹³ K filosofickým základům uvažování o kauzalitě v právu viz v tuzemské literatuře zejména DOLEŽAL, A. – DOLEŽAL, T. *Kauzalita v civilním právu se zaměřením na medicínskoprávní spory*, s. 15–30.

¹⁴ Takto např. SAFJAN, M. – WIEWIÓROWSKA-DOMAGALSKA, A. *Political Foundations of European Private Law: Rethinking the East–West Division Lines*. In: R. Brownsword – H. W. Micklitz – L. Niglia – S. Weatherill (eds). *The Foundations of European Private Law*. Oxford – Portland: Hart Publishing, 2011, s. 265–284; či RÜTHERS, B. *Geschönte Geschichten – Geschönte Biographien*. 2. Aufl. Tübingen: Mohr Siebeck, 2013, s. 163 an.

¹⁵ Takto např. potvrzuje zásadní význam Humovy či Kantovy filozofie pro moderní chápání kauzality DOLEŽAL, A. – DOLEŽAL, T. *Kauzalita v civilním právu se zaměřením na medicínskoprávní spory*, s. 18.

¹⁶ Z toho důvodu tu nelze jednoduše aplikovat závěry či argumenty *common law* teorie kauzality, které si z povahy věci kladou odlišnou a mnohem širší otázku, než je jen kauzalita zavinění. Ptají se na kauzalitu obecně. Zákon či přesněji právní norma totiž v *tort law* předem nevymezují, jaké entity mají, respektive mohou vstupovat do kauzálního vztahu, a také od sebe definičně předem neoddelují subjektivní a objektivní odpovědnost. Srov. např. HART, H. L. A. – HONORÉ, T. *Causation in the Law*. 2nd edition. Oxford: Clarendon, 1985 (v češtině k tomu přehledně DOLEŽAL, A. – DOLEŽAL, T. *Kauzalita v civilním právu se zaměřením na medicínskoprávní spory*, s. 39 an.).

tohoto dualismu. Konečně ve třetí části (bod 3.) nejprve rozvinu základní rysy idealistické koncepce kauzality a zasadím je do kontextu § 2910 o. z. a souvisejících ustanovení. Ukáží tak, v čem může nově spočívat koncepce kauzality, mezi jakými prvky lze z idealistického hlediska kauzální vztah hledat, jak jej lze dokazovat, kdy je kauzalita presumována a co je měřítkem takové presumpce.

Vzhledem k tomu, že předním cílem tohoto textu je představit původní a u nás v této podobě dosud nediskutovanou koncepci kauzality, nevyhnu se přirozeně tomu, že budu některé tradiční pojmy deliktního práva užívat možná protivným a nezvyklým způsobem. Zejména se to týká pojmu nedbalosti, kterým rozumím pouze objektivní projev zavinění (vinu), a nikoliv zavinění v úzkém subjektivním slova smyslu. O nedbalosti tedy uvažuji objektivně, podle generalizovaného měřítka nedbalosti. Z toho důvodu považuji kauzální souvislost nedbalého jednání s újmou za implicitní předpoklad nedbalosti. To znamená, že z nedbalosti v objektivním slova smyslu lze usuzovat na kauzalitu, ale ne naopak.¹⁷ To je, myslím, pro snazší pochopení následujících řádek dobré vytknout hned na začátku.

Dále vycházím z toho, že § 2910 o. z. vyžaduje, aby újma byla způsobena „vlastním zaviněním“, tj. aby zavinění škůdce bylo příčinou újmy. Tato legální konstrukce staví explicitně do popředí otázku vůle a zavinění, jež byly v § 420 obč. z. 1964 dovozovány toliko výkladem.¹⁸ V této studii se tak do jisté míry vracím ke kauzalitě svobodné vůle, kterážto koncepce stála již u vzniku kauzality jako samostatného prvku odpovědnosti v 19. století¹⁹ a od níž jsme se dosti vzdálili. Přitom ještě počátkem 20. století texty o kauzalitě jasně odkazují na filozofickou tradici kritického idealismu a chápou kauzalitu jako příčinnost mezi ideálními rovnými, autonomními a racionálními jedinci.²⁰ „V průběhu 19. století [navíc] získal princip, podle kterého je odpovědnost založena na zavinění, statut nezpochybnitelné axiomatické pravdy.“²¹ Pro založení odpovědnosti musela být tedy vůle,

¹⁷ Podrobněji JANEČEK, V. Nerovná subjektivní odpovědnost. *Jurisprudence*. 2016, č. 5 (vyjde). K tomu srov. též BROWN, R. Inferring Cause in Fact and the Search for Legal ‘Truth’. In: R. Goldberg (ed.). *Perspectives on Causation*. Oxford – Portland: Hart, 2011, s. 109, podle nějž není hledání kauzality ničím jiným než potvrzováním či vyvracením faktů na základě nepřímých inferencí a argumentů, např. na základě testu nedbalosti v objektivním smyslu. Spojení nedbalosti (v objektivním smyslu) s protiprávností a protiprávnosti se škodlivým následkem (spadajícím pod ochranný účel dané povinnosti normy), tedy implicitní kauzální souvislost nedbalého jednání a škodlivého následku vidí i KOZIOL – KOZIOL, H. *Comparative Stimulations for Developing Tort Law*. Wien: Jan Sramek Verlag, 2015, s. 200 an. a 235–236.

¹⁸ Např. rozhodnutí Nejvyššího soudu ze dne 14. 4. 2004, sp. zn. 25 Cdo 972/2003; či ze dne 21. 2. 2002, sp. zn. 21 Cdo 300/2001. V literatuře např. ŠVESTKA, J. *Odpovědnost za škodu podle občanského práva*. Praha: Academia, 1966, s. 102–103; KORECKÁ, V. Předpoklady vzniku odpovědnosti za škodu. In: J. Fiala a kol. *Občanské právo hmotné*. 3. opravené a doplněné vydání. Brno: Doplněk – Masarykova univerzita, 2002, s. 354–355; ŠKÁROVÁ, M. Komentář k § 420. In: J. Švestka – J. Spáčil – M. Škárková – M. Hulmák. *Občanský zákoník I. § 1–459. Komentář*. 2. vydání. Praha: C. H. Beck, 2009, s. 1210 an.

¹⁹ Byť implicitně právníci o ní samozřejmě začali uvažovat již mnohem dříve. Viz JANSEN, N. *Die Struktur des Haftungsrechts*. Tübingen: Mohr Siebeck, 2003, s. 389. Srov. IBBETSON, D. Harmonisation of the Law of Tort and Delict: A Comparative and Historical Perspective. In: R. Zimmermann (ed.). *Grundstrukturen des Europäischen Deliktsrechts*. Baden-Baden: Nomos, 2003, s. 89.

²⁰ Viz např. LARENZ, K. *Hegels Zurechnungslehre und der Begriff der objektiven Zurechnung: Ein Beitrag zur Rechtsphilosophie des kritischen Idealismus und zur Lehre von der „juristischen Kausalität“*. Göttingen: Reinhold Berger, 1927; či TRAEGER, L. *Der Kausalbegriff im Straf- und Zivilrecht*. Marburg: Elwert'sches Verlagsbuchhandlung, 1929, s. 13–20; FRASSEK, R. Methode und Zivilrecht bei Karl Larenz (1903–1993). In: J. Rückert – R. Seinecke (eds). *Methodik des Zivilrechts – von Savigny bis Teubner*. 2. Aufl. Baden-Baden: Nomos, 2012, s. 213–232. V současné literatuře srov. zejména GIBB, S. C. – LOWE, E. J. – INGTHORSSON, R. D. (eds). *Mental Causation and Ontology*. Oxford: Oxford University Press, 2013.

respektive zavinění zásadně příčinou vzniklé újmy. Tento požadavek stanoví explicitně § 2910 o. z., což znovuotevřít otázku po definici a vzájemných vztazích kategorií jako jsou zavinění, nedbalost či kauzalita. Krátce, kauzalita byla od svého počátku velice úzce svázána s otázkou vůle a zavinění, na což v následujícím textu navazují a chápou kauzalitu jako implicitní součást zavinění a nedbalosti (podrobněji dále).

Konečně bych rád vyjevil základní hodnotovou pozici, kterou tu zastávám. Tak, jako byla historicky subjektivní odpovědnost, tedy odpovědnost za vlastní svobodnou vůli, vystavěna na principech synallagmatické (vyrovnávací, korektivní) spravedlnosti, tedy spravedlnosti, která nezvýhodňuje ani škůdce, ani poškozeného,²² tak i já zde chci představit teorii kauzality, která k oběma stranám sporu přistupuje formálně rovným způsobem. Za spravedlivý tedy nepovažuji „proviktimní“ paternalismus ani „rizikotvorný“ liberalismus. Naopak preferuji princip oboustranného ospravedlnění nároků stran.

1. DUALITA SVĚTA JAKO PŘIROZENÝ PŘEDPOKLAD

Autoři nového občanského zákoníku při vytváření kodexu zcela nepokrytě vycházeli z řady zahraničních právních řádů, evropského práva, nadnárodních akademických projektů, jakož i z české právní historie.²³ Ve vztahu k nové koncepci soukromoprávní odpovědnosti lze pak, dle textu důvodové zprávy, za stěžejní inspirační zdroje označit rakouský ABGB, německý BGB, quebecký CCQ a PETL.²⁴ Všechny tyto čtyři prameny spatřují primární důvod odpovědnosti v zavinění škůdce (odpovědnost za zavinění) a dle názorů předních civilistů pracují v té či oné podobě s dvoustupňovým testem kauzality, neboť rozlišují mezi faktickou a právní (normativní) souvislostí mezi porušením povinnosti a vzniklou újmou.²⁵ Pro snazší pochopení tu lze vyjít z toho, že zmiňované prameny koncepčně sledují rozdíl mezi faktickou a normativitou, respektive realitou a idealitou, jakožto něco přirozeného a fundamentálního.²⁶

²¹ ZIMMERMANN, R. *The Law of Obligations: Roman Foundations of the Civilian Tradition*. Cape Town: Juta, 1990 (reprint 2006), s. 1034.

²² Takto např. JANSEN, N. The Idea of Legal Responsibility. *Oxford Journal of Legal Studies*. 2014, Vol. 34, No. 2, s. 226; BEEVER, A. *Forgotten Justice*. Oxford: Oxford University Press, 2013, passim; BYDLINSKI, F. *System Und Prinzipien Des Privatrechts*. Wien: Springer, 1996, s. 92 an.; BYDLINSKI, F. Die Suche nach der Mitte als Daueraufgabe der Privatrechtswissenschaft. *Archiv für civilistische Praxis*. 2004, Bd. 204, s. 341 an.

²³ VLÁDA ČR. *Důvodová zpráva k vládnímu návrhu občanského zákoníku (konsolidovaná verze)*, s. 13, 17–19, 448, 563, 566, 569–570, 573, 575–576, 578, 580–581, 584–585.

²⁴ *Ibidem*, s. 563 an.

²⁵ Pro Rakousko viz § 1293 an. ABGB a např. KOZIOL, H. Causation under Austrian Law. In: J. Spier (ed.). *Unification of Tort Law: Causation*. Hague – London – Boston: Kluwer Law International, 1996, s. 11–21; KOZIOL, H. *Grundfragen des Schadenersatzrechts*. Wien: Jan Sramek Verlag, 2010, s. 131–166, 271–294. Pro Německo viz § 823 an. BGB a např. MAGNUS, U. Causation in German Law. In: J. Spier (ed.). *Unification of Tort Law: Causation*. Hague – London – Boston: Kluwer Law International, 1996, s. 63–73. Pro Quebec srov. čl. 1457 an. CCQ a např. VÉZINA, N. The Law of Civil Liability, Part One: Preliminary Notions, Duality of Regimes, and Factual Basis of Liability. In: A. Grendon – L. Bélanger-Hardy (eds). *Elements of Quebec Civil Law: A Comparison with the Common Law of Canada*. Toronto: Thomson Carswell, 2008, s. 349–354; DESLAURIERS, P. The Law of Civil Liability, Part Two: Injury, Causation, and Means of Exoneratation. In: A. Grendon – L. Bélanger-Hardy (eds). *Elements of Quebec Civil Law: A Comparison with the Common Law of Canada*. Toronto: Thomson Carswell, 2008, s. 394–395, 407, 418–419; BAJADA, D. *The Impact of French Tort Law on Mixed Jurisdictions: Quebec, Louisiana and Malta Compared*. Saarbrücken: LAP LAMBERT, 2011, s. 99–103. Pro PETL srov. čl. 1:101, 3:101 a 3:201 PETL a např. SPIER, J. Causation. In: B. Koch (ed.). *Principles of European Tort Law: Text and Commentary*. Wien: Springer, 2005, s. 43–63.

Faktická (někdy též reálná, přírodní či přirozená²⁷) kauzalita zpravidla nečiní větších obtíží a bývá všeobecně chápána jako nutná podmínka vzniku odpovědnosti.²⁸ Kauzální souvislost totiž potřebujeme, abychom mohli „hodit odpovědnost na toho, kdo zasáhl do přirozeného běhu světa“.²⁹ Jednání škůdce tak musí být nutnou podmínkou (*conditio sine qua non*) faktického následku. Odtud se, myslím, bere základ úvah o faktické kauzalitě.

Faktická kauzalita ovšem určuje pouze vnější hranice rozsahu potenciálně škodlivých následků, tj. následků, za které může být škůdce odpovědný. Teprve právní normy stanoví, které z faktických následků lze škůdci přičíst. Odpovědnost založená *jen* na faktické kauzalitě totiž není slučitelná s koncepcí odpovědnosti za zavinění, neboť neumí rozlišit škodlivé následky, které bylo možno předvídat, a které nikoliv. Přitom pouze předvídatelné, byť třeba i nepředvídané, následky mohou být v principu zaviněné a lze je tak škůdci důvodně klást takřkajíc za vinu.

Například: „Znásilněná, byvši ve své věci jako svědkyně volána k soudu, zahynula na cestě železniční nehodou[,] aneb zemřela na nemoc, kterou se nakazila v okresním městě, kde právě panuje epidemie. Jest jisto, že čin pachatelův jest podmínkou její smrti, ona by jinak v tu dobu k soudu nebyla jela. [...] tu nám [však] pouhý poměr podmínky nestačí [a] vyhledáváme kausální spojení jiné, bližší, lépe zdůvodněné.“³⁰

Teprve toto bližší, adekvátní (nikoliv jen faktické) kauzální spojení nám může dát odpověď na otázku, v jakém rozsahu je škůdce odpovědný, tj. jaké škodní následky mu lze spravedlivě vyčítat a v souladu s tím i právně přičítat. V právních řádech Evropy se proto v různých podobách prosadil názor, že vedle faktické kauzality je třeba aplikovat další test, který rozsah odpovědnosti omezí pouze na adekvátní a tedy přičitatelné škodní následky.³¹ Test adekvátnosti je přitom jasně normativním (ideálním a hodnotícím) měřítkem rozsahu odpovědnosti. V určitém smyslu je tak právní kauzalita oproti té faktické vždy užší, speciální, rozhodující a v tom slova smyslu primární.³²

Hlavním nástrojem omezení rozsahu odpovědnosti, chcete-li hlavním měřítkem adekvátnosti, se postupně stala teorie předvídatelnosti, jejíž vznik lze datovat už do 16. století.³³ Adekvátnost kauzality lze takto měřit tím, co je pro škůdce předvídatelné.³⁴

²⁶ Obecněji k tomuto rozlišování a jeho filozofickým základům viz např. HUME, D. *A Treatise of Human Nature*, 1739, kap. 3.1.1.27; nebo částečně ve vztahu k materialismu viz např. HABERMAS, J. *Between Facts and Norms*. Cambridge: MIT, 1996, s. 392–409.

²⁷ K tomu ale kriticky viz např. KOZIOL, H. Natural and Legal Causation. In: L. Tichý (ed.). *Causation in Law*. Beroun: Eva Rozkotová – IFEC, s. 56, podle něhož nejde o kauzalitu ve vztahu k faktům (skutečné škodě), ale o kauzalitu ve vztahu k hypotetickým faktům, a proto je škoda také normativní (skutečná škoda je totiž jen úvaha o hypotetickém rozdílu mezi jměním poškozeného před a po deliktu – tento rozdíl ale není reálná skutečnost).

²⁸ ZIMMERMANN, R. Comparative Report. In: B. Winiger – H. Koziol – B. A. Koch – R. Zimmermann (eds). *Digest of European Tort Law: Essential Cases on Natural Causation*. Wien: Springer, 2007, s. 99.

²⁹ HONORÉ, A. Necessary and Sufficient Conditions in Tort Law. In: D. Owen (ed.). *Philosophical Foundations of Tort Law*. Oxford: Clarendon, 1995, s. 385.

³⁰ TILSCH, E. O příčinném spojení v právu soukromém. In: *Pocta podaná českou fakultou právnickou panu Dr. Ant. rytíři Randovi k sedmdesátým narozeninám dne 8. července 1904*. Praha: Bursík & Kohout, 1904, s. 278.

³¹ Např. BYDLINSKI, F. Causation as a Legal Phenomenon. In: L. Tichý (ed.). *Causation in Law*. Beroun: Eva Rozkotová – IFEC, s. 5 an.; HONORÉ, A. Causation, s. 4; ZIMMERMANN, R. Comparative Report, s. 100.

³² Např. KOZIOL, H. Natural and Legal Causation, s. 67; či DESLAURIERS, P. The Law of Civil Liability, Part Two: Injury, Causation, and Means of Exoneration, s. 418–419.

³³ Jako patrně první dovodil teoretické měřítko předvídatelnosti škodního následku francouzský právník Charles Du Moulin (latinsky Molinaeus), a to právě v 16. století ve svém vlivném *Traktátu o tom, co je rozdíl* – viz DU MOULIN, C. *Tractatus de eo quod interest*. Venetiae, 1574, kap. 60, s. 121. Du Moulin tu zobecnil pravidlo

Faktická (přirozená) kauzalita je základním předpokladem vzniku odpovědnosti za způsobenou újmu, teorie adekvátní příčinné souvislosti pak tento předpoklad modifikuje, když vybírá pouze adekvátní příčiny a následky – tj. omezuje rozsah nahraditelné újmy na újmu, kterou bylo možno předvídat.

2. HISTORICKÁ A FILOZOFICKÁ VÝCHODISKA

I na území České republiky se soukromoprávní odpovědnost tradičně zakládala na principu zavinění.³⁵ Kauzou způsobené újmy bylo tedy svobodné zaviněné jednání škůdce. Ještě v první polovině 20. století, tj. před nástupem socialismu a jeho filosofie dialektického materialismu, se v naší doktríně běžně rozlišovalo mezi faktickou a právní kauzalitou, přičemž právní kauzalita (adekvátnost) byla spojována s předvídatelností škodního následku.³⁶ Měli jsme tedy poměrně jasný dvoukrokový test faktické a právní kauzality, který vycházel z idealistické, liberální a racionalistické myšlenkové tradice.³⁷

Nicméně, po druhé světové válce, s nástupem totalitní moci a marx-leninské ideologie se pojetí práva i příčinnosti zcela proměnilo. Kauzalita byla v duchu dialektického materialismu nově chápána pouze jako souvislost faktická, přírodní, existující nezávisle na lidském vědomí,³⁸ čímž došlo k opuštění subjektivně laděného kritéria předvídatelnosti.³⁹ Zatímco materialismus považuje kauzalitu za *objektivně* existující spojitost

zavedené císařem Justinianem do *Corpus Iuris Civilis*, (C 7, 47, 1), podle něhož je výše odškodnění limitována dvojnásobkem určité hodnoty věci; pro ty újmy, kde částku nelze jasně stanovit, je pak limitace dána citem a rozumným zdůvodněním. Du Moulin z toho pak dovozuje, že je to totéž jako limit stanovený tím, co nebylo možno předvídat („*quia verisimiliter non fuit praevisum*“ – ibidem, s. 121). K tomu dále viz např. ZIMMERMANN, R. *The Law of Obligations: Roman Foundations of the Civilian*, s. 829.

³⁴ Tím samozřejmě nechci tvrdit, že jiná ideální měřítka adekvátnosti, respektive normativní kritéria přičitatelnosti (jak tato měřítka označují DOLEŽAL, A. – DOLEŽAL, T. *Kauzalita v civilním právu se zaměřením na medicínskoprávní spory*, s. 86, kteří terminologicky po vzoru Kelsena rozlišují mezi kauzalitou a přičitatelností), nejsou. Jen se jimi zde nechci zabývat. K tomu blíže viz např. KOZIOL, H. *Natural and Legal Causation*, s. 61–66; či KLEINSCHMIDT, J. *Kauzalitát*, s. 70–73, kteří jako měřítka adekvátnosti uvádějí: Koziol – 1) přetřetí příčinné souvislosti, 2) vzdálenost, blízkost či míru rizika, 3) ochranný účel normy, 4) předvídatelnost či 5) přímost; Kleinschmidt – 1) pravděpodobnost, 2) ochranný účel normy, 3) předvídatelnost, 4) stupeň zavinění, 5) alternativní zákonná jednání, 6) typ újmy a povaha odpovědnosti, 7) přetřetí příčinné souvislosti či 8) veřejný zájem.

³⁵ Srov. např. § 1295 zákona č. 946/1811 Sb. z. s., obecného zákoníku občanského; § 337 zákona č. 141/1950 Sb., občanského zákoníku; § 420 zákona č. 40/1964 Sb., občanského zákoníku; jakož i § 2910 zákona č. 89/2012 Sb., občanského zákoníku. K historickému vývoji např. ELISCHER, D. *Ke genezi a vývoji konceptu individuální občanskoprávní odpovědnosti za škodu*. In: B. Havel – V. Pihera (eds). *Soukromé právo na cestě: eseje a jiné texty k jubileu Karla Eliáše*. Praha – Plzeň: Aleš Čeněk, 2010, s. 121–135.

³⁶ Viz např. KRČMÁŘ, J. *Právo občanské III. Právo oblihační*. Praha: Wolters Kluwer, 1947 (reprint 2014), s. 319–320, 324; TILSCH, E. *O příčinném spojení v právu soukromém*, s. 276–298; či už RANDA, A. *Závazky z nedovolených jednání. Právník*. 1870, roč. 9, s. 470; RANDA, A. *O závazcích k náhradě škody, vydání sedmé*. Praha: J. Otto, 1912, s. 21–22.

³⁷ K tomu u nás např. KRČMÁŘ, J. *Právo občanské. I. díl: Výklady úvodní a část všeobecná*. Praha: Všehrad, 1927, s. 18; SEDLÁČEK, J. *Občanské právo československé: Všeobecné nauky*. Brno: Právník, 1931; později též LUBY, Š. *Prevenencia a zodpovednosť v občianskom práve, I. díl*. Bratislava: SAV, 1958, s. 87. Přehledně pak k těmto koncepčním základům viz např. historické studie JANSEN, N. *The Idea of Legal Responsibility*, s. 221–252; GORDLEY, J. *The Architecture of the Common and Civil Law of Torts: An Historical Survey*. In: M. Bussani – A. J. Sebok (eds). *Comparative Tort Law: Global Perspectives*. Cheltenham: Edward Elgar, 2015, s. 195–197; či MIRAGLIA, L. *Comparative Legal Philosophy Applied to Legal Institutions*. New York: Macmillan, 1921, s. 19, 184, 204–205.

³⁸ Např. ŠVESTKA, J. *Odpovědnost za škodu podle občanského práva*, s. 102–103.

³⁹ ELIÁŠ, K. *Komentář k § 420*. In: K. Eliáš a kol. *Občanský zákoník: Velký akademický komentář*. Praha: Linde, 2008, s. 798.

surových skutečností (tj. spojitost mezi chováním člověka a konkrétní změnou stavu hmotného světa),⁴⁰ idealismus ji považuje za pouhou *subjektivní* představu nutného spojení mezi danými jevy.⁴¹

V pozadí rozlišování materialistického a idealistického pojetí příčinnosti tudíž stojí velice prostá otázka: Je kauzalita skutečná, nebo ne, respektive zda má svou existenci nezávisle na nás, nebo ne? Od kladné či záporné odpovědi se pak rozvíjí spleť sítí doktrinárních konstrukcí materialistické či idealistické příčinnosti a také metod jejího zjišťování a prokazování. Jakkoliv se u nás do poloviny 20. století rozvíjela idealistická teorie kauzality, v druhé polovině ji vystřídala teorie materialistická, jejíž rezidua jsou v té či oné míře patrná i v současné judikatuře a nauce (k tomu viz dále).

Z hlediska textu zákona není ovšem tento přechod vůbec patrný. Tak například zákoník z roku 1811 připouštěl náhradu „škody, kterou [škůdce] způsobil zaviněním“,⁴² zákoník z roku 1950 zase zavazoval k náhradě toho, kdo „z nedbalosti poškodí jiného“, a to pod rubrikou „odpovědnost za škodu způsobenou zaviněním“,⁴³ kodex z roku 1964 předpokládal náhradu za „škodu, kterou [škůdce] způsobil porušením právní povinnosti[, ledaže] prokáže, že škodu nezavinil“,⁴⁴ konečně současný o. z. zavazuje k náhradě takové škody, kterou škůdce „vlastním zaviněním [...] způsobil“.⁴⁵ Lze proto shrnout, že pozitivní objektivní právo zachycuje kauzální vztah právě slovy „způsobil zaviněním“, z čehož nelze nijak dovodit, zda je kauzalita koncipována jako materiální, nebo ideální. Můžeme tudíž akceptovat závěr, že materialistické ani idealistické pojetí kauzality neplyne z textu zákona, ale z filozofického východiska, podle něhož ke kauzalitě přistupujeme.

2.1 Idealistické pojetí kauzality

Filozofickým (ideologickým) východiskem idealismu⁴⁶ je vzájemná neredukovatelnost duchovního a hmotného světa.⁴⁷ Člověk (poznávající subjekt) se k hmotnému světu (poznávanému objektu) vztahuje pomocí určitých představ – ideálů, neboť poznání materiálního světa (podstaty, respektive věcí o sobě), je člověku nepřístupné.⁴⁸ Každý

⁴⁰ Viz např. LUBY, Š. *Prevenencia a zodpovednost v občianskom práve, I. díl*, s. 223; TIBITANZL, K. Poznámky k diskusí o zavinění v trestním právu. *Právník*. 1954, roč. 93, s. 418; TIBITANZL, K. Některé otázky viny a kauzality v judikatuře československých soudů. *Právník*. 1956, roč. 95, s. 125–139. Za zmínku stojí skutečnost, že materialistické pojetí práva nevychází z představy ideálního autonomního subjektu, který je předmětem právní ochrany, což mj. umožňuje setřít hranici mezi soukromým a veřejným právem. Civilní právo si tak často vypůjčovalo poznatky práva trestního – srov. např. VLÁDA ČR. *Důvodová zpráva k vládnímu návrhu občanského zákoníku (konsolidovaná verze)*, s. 5–8; či BĚLOVSKÝ, P. Občanské právo. In: M. Bobek – P. Molek – V. Šimíček (eds). *Komunistické právo v Československu: Kapitoly z dějin bezpráví*. Brno: Masarykova univerzita, 2009, s. 425–462. Z dobové literatury po nástupu komunismu v Československu viz např. KNAPP, V. Právo veřejné a soukromé. *Právník*. 1950, roč. 89, s. 82–100; či LUBY, Š. Povaha, funkcie a zásady závazkového práva podľa obč. zákonníka. *Právník*. 1952, roč. 91, s. 158–182.

⁴¹ Tento rozdíl je tradičně spojován s filozofií Davida Huma: HUME, D. *A Treatise of Human Nature* a později se pod Kantovým označením „Humův problém“ stal předmětem kritiky založení empirických věd.

⁴² § 1295 odst. 1 zákona č. 946/1811 Sb. z. s., obecný zákoník občanský.

⁴³ § 337 zákona č. 141/1950 Sb., občanský zákoník.

⁴⁴ § 420 odst. 1 a odst. 3 zákona č. 40/1964 Sb., občanský zákoník.

⁴⁵ § 2910 zákona č. 89/2012 Sb., občanský zákoník.

⁴⁶ K tomu viz zejm. LARENZ, K. *Hegels Zurechnungslehre und der Begriff der objektiven Zurechnung*; či TRAEGER, L. *Der Kausalbegriff im Straf- und Zivilrecht*, s. 13–20.

⁴⁷ Srov. literaturu v pozn. č. 12.

poznatek, o něž jakožto racionální bytosti usilujeme a který je výdobytkem procesu poznávání, je tedy vždy jen ideálním tvarem poznávaného. I přírodní zákony jsou proto jen ideálním obrazem toho, jak se nám jeví nutná souvislost mezi přírodními jevy. Z hlediska idealismu by se tedy faktická kauzalita měla limitně blížit skutečnosti, neboť by měla být téměř identickým obrazem skutečných souvislostí hmotného světa.

Každý vážně míněný idealismus přesto myslím kauzalitu dle přírodních zákonů nemůže považovat za právně významnou. Faktická i právní kauzalita jsou totiž obojí jen ideální měřítka, která jsme si vytvořili a podle nichž subjektivně hodnotíme, zda je mezi dvěma jevy nutná souvislost. Psané právo a právní normy sice staví na přírodní kauzalitě jako na *implicitní podmínce*, ale pro založení odpovědnosti není pozitivní prokázání faktické příčinnosti potřeba. Podle idealismu je proto v konečném důsledku vznik odpovědnosti na přírodních zákonech nezávislý, neboť souvislost jevů nehodnotíme podle přírodních zákonů,⁴⁹ ale podle zákonů právních.⁵⁰

Co ale znamená, že faktická kauzalita je implicitní podmínkou práva? Právo je jakýmsi ideálním rozvrhem – ideálním plánem toho, co máme dělat, jak mají věci probíhat, jak spolu mají různé jevy souviset. Přírodní zákony jsou v tomto smyslu také ideálním rozvrhem – ideálním plánem toho, co se ve světě nutně bude dít i bez našeho přičinění, tj. jak spolu věci nutně budou souviset. Nemohu se například rozhodnout, že se ze mě v příštím okamžiku stane žízala, že budu svým tělem v prostoru okupovat dvě lokace současně nebo že se vrátím zpět v čase. Toto ideální rozvrh přírodních zákonů nepřipouští (alespoň prozatím⁵¹). Člověk proto při svém jednání a plánování vychází jen z faktických (*qua* objektivních) možností – stejně jako zákonodárce při tvorbě práva. V tomto smyslu je faktická kauzalita rovněž implicitní podmínkou práva. Jednoduše řečeno: právo nás nemůže zavazovat k fakticky nemožnému.

Zákony právní nemohou být v rozporu se zákony přírody (*impossibilia nulla obligatio est*). To je logicky vyloučeno. Zákony přírody tedy negativně (objektivně) vymezují pole působnosti zákonům práva. Ideální měřítko faktické kauzality je v tomto smyslu tomu právnímu nadřazeno a právní zákonitosti jevů jsou jen speciálním případem faktických zákonitostí. Proto i v idealistické koncepci faktická (přírodní) kauzalita (test *sine qua non*) funguje jako metoda první eliminace.⁵² Pomocí testu *sine qua non* eliminujeme vzájemně fakticky nesouvisející jevy, čímž jen vymezujeme vnější hranici možných právních souvislostí.⁵³ To je ovšem jen metoda negativní, což je dobré zdůraznit. Důsledně

⁴⁸ To je samozřejmě výrazné zjednodušení, ovšem cílem tohoto příspěvku není vyklad dějin filozofie. K tomu přehledově viz např. GUYER, P. – HORSTMANN, R. P. Idealism. In: E. N. Zalta (ed.). *The Stanford Encyclopedia of Philosophy*. 2015. Fall Edition. Dostupné z: <<http://plato.stanford.edu/archives/fall2015/entries/idealism/>>.

⁴⁹ Ty jsou také jakýmsi ideálním měřítkem, které má ovšem zcela jiný účel.

⁵⁰ Takto např. SEDLÁČEK, J. *Obligační právo. 3. díl*. Praha: Wolters Kluwer, 1933 (reprint 2010), s. 23–25; SEDLÁČEK, J. Komentář k § 1294. In: F. Rouček – J. Sedláček a kol. *Komentář k československému obecnému zákoníku občanskému a občanské právo platné na Slovensku a v Podkarpatské Rusi. Díl 5, (§§ 1090 až 1341)*. Praha: V. Linhart, 1937, s. 669–670; KRČMÁŘ, J. *Právo občanské III. Právo oblihační*, s. 309. Odlišně ale v dobové literatuře např. SVOBODA, E. K otázce ručení za náhodu. In: J. Krčmář (ed.). *Randův jubilejní památník*. Praha: Právnická fakulta University Karlovy, 1934, s. 472, jenž se podivuje nad pojmem příčinnosti právní.

⁵¹ Podle idealismu jsou i přírodní zákony totiž jen subjektivním ideálním měřítkem nutné souvislosti mezi jevy, tj. něčím vytvořeným a tedy vždy otevřeným k revizi.

⁵² Shodně např. ZIMMERMAN, R. *The Law of Obligations: Roman Foundations of the Civilian Tradition*, s. 989.

⁵³ Viz též THAYER, J. B. *The Burden of Proof*. *Harvard Law Review*. 1890, Vol. 4, No. 2, s. 45–70, který si uvědomoval častou nesmyslnost prokazování faktické souvislosti a navrhol tento problém řešit obrácením

vzato má dle mého názoru *přírodní kauzalita* v idealistické koncepci význam jenom potud, pokud nám dává odpověď na otázku, *které jevy spolu fakticky souviset nemohou*. Bylo by proto mylné se domnívat, že test *sine qua non* při posuzování odpovědnosti má za úkol také pozitivně určit, které jevy spolu souvisejí. Faktická souvislost jevů může být bezbřehá a z hlediska odpovědnosti nevýznamná. Odpovědnost za zavinění přece stojí na předpokladu, že člověk svým svobodným jednáním zasáhl do přirozeného chodu světa a omezil tak možnosti svobodného rozhodování někoho jiného (poškozeného). Nemá tedy smysl zkoumat a prokazovat pozitivní faktickou příčinnost mezi chováním a jeho následkem, což lze snadno přehlédnout.⁵⁴

Pozitivní souvislost dvou jevů (právních skutečností) v idealistické koncepci zakládá až právní norma.⁵⁵ Spojení mezi deliktem a škodou je ideálně normativní, a nikoliv ideálně faktické.⁵⁶ Adekvátní kauzalita (tj. právní spojení, respektive přičitatelnost), ale ani samotný delikt či škoda nejsou přírodním (faktickým) jevem, nýbrž výsledkem hodnocení jevu normou.⁵⁷ Kauzalita, delikt i škoda jsou tudíž v idealismu pojmy právní a nikoliv faktické. Jak uvádí již jeden z praotců idealismu Leibniz, „*právní doktrína patří k těm vědám, které závisejí na definicích a důkazech rozumu, nikoliv na zkušenosti a důkazech smyslů; jsou to problémy práva, ne faktů*“.⁵⁸

2.2 Materialistické pojetí kauzality

Materialistické pojetí kauzality naopak staví na alternativním filozofickém východisku, a to na tzv. dialektickém materialismu, podle něhož je kauzalita něčím materiálně

důkazní povinnosti i bez zákonného zakotvení domněnky v případech, kdy je *prima facie* jasné, že je dána souvislost mezi dvěma jevy. Žalobce tak tvrdí a prokazuje pouze, co se stalo – jenom existenci skutkových podstat dvou jevů (deliktu a škody), zatímco žalovaný prokazuje neexistenci faktické kauzality a tím se zbavuje odpovědnosti. Tato doktrína byla pro některé případy přijata např. i v Německu – viz blíže WIEGAND, W. *Der Arztvertrag, insbesondere die Haftung des Arztes*. In: W. Wiegand (ed.). *Arzt und Recht. Berner Tage für die juristische Praxis*. Bern: Stämpfli & Cie AG, 1985, s. 107–110; WEBER, H. *Der Kausalitätsbeweis im Zivilprozeß*. Tübingen: Mohr Siebeck, 1997, s. 154–158; WAHRENDORF, V. *Die Prinzipien der Beweislast im Haftungsrecht*. Köln – Berlin – Bonn – München: Heymann, 1976. U nás TICHÝ, L. Pravděpodobnost v hmotném právu a míra důkazů (skica o možné změně paradigmatu v NOZ), s. 29.

⁵⁴ Srov. judikaturu v SEDLÁČEK, J. Komentář k § 1294, s. 711–716; ale nověji také např. KOZIOL, H. *Natural and Legal Causation*, s. 67; KOZIOL, H. *Basic Questions of Tort Law from a Germanic Perspective*. Wien: Jan Sramek Verlag, 2012, s. 132–135; WEBER, H. *Der Kausalitätsbeweis im Zivilprozeß*. Tübingen: Mohr Siebeck, 1997, s. 86–88; BAUMGÄRTEL, G. – LAUMEN, H. W. – PRÜTTING, H. *Handbuch er Beweislast: Grundlagen*. Köln – München: Heymann, 2009, s. 204–209; či obecněji ve srovnávací perspektivě WINIGER B. – KOZIOL, H. – KOCH, B. A. – ZIMMERMANN, R. (eds). *Digest of European Tort Law: Essential Cases on Natural Causation*. Wien: Springer, 2007. Jasně si tento problém uvědomují např. HAMER, D. “Factual causation” and “scope of liability”: What’s the Difference? *Modern Law Review*. 2014, Vol. 77, No. 2, s. 155–188; SIMESTER, A. P. – SULLIVAN, G. R. Causation as fault. *Cambridge Law Journal*. 2014, Vol. 73, s. 14–17.

⁵⁵ I v evropském měřítku bývá faktická kauzalita považována za základní *pozitivní* výměr souvislosti a právní kauzalita (adekvátnost) jejich zúžením. Viz např. VON BAR, C. *The Common European Law of Torts: Vol. II*. New York: Oxford University Press, 2000, s. 437–440 a literaturu tam uvedenou. To je ovšem z hlediska idealistické koncepce, jak se zde snažím ukázat, problematické, neboť *pozitivní* výměr souvislosti, který nás v právu zajímá, je výměrem právním. K obdobnému závěru ostatně dospívá i VON BAR, C. *Ibidem*, s. 459–461.

⁵⁶ SEDLÁČEK, J. *Obligační právo*. 3. díl, s. 28. Srov. též BYDLINSKI, F. Causation as a Legal Phenomenon, s. 9, 24; či KELSEN, H. *Všeobecná teorie norem*. Brno: Masarykova univerzita, 2000, s. 39 (převzato z DOLEŽAL, A. – DOLEŽAL, T. *Kauzalita v civilním právu se zaměřením na medicínskoprávní spory*, s. 34, pozn. č. 101).

⁵⁷ SEDLÁČEK, J. *Obligační právo*. 3. díl, s. 20–21.

⁵⁸ LEIBNIZ, G. W. *Elementa juris naturalis*. 1670-71, A VI/1 460, L 133.

skutečným. Co to znamená?⁵⁹ Materialistická teorie práva vychází z předpokladu, že právo je společenská nadstavba, pouhá forma, která nemá vlastní obsah. Je tedy produktem intelektu, jehož základem je hmota, na níž lze v konečném důsledku právo redukovat. Právo je vlastně jen odrazem materiální reality. Obsah práva, norem a idejí je založen v materiálním světě – tzv. základně.⁶⁰ Konečným arbitrem pravdivosti a správnosti je proto materiální ekonomická základna a právo je tudíž projevem vůle lidu a vládnoucí třídy, která tuto novou ekonomickou základnu materiálně tvoří.⁶¹

Materialismus v podstatě odmítá dualismus duchovního a hmotného světa (jejich vzájemnou nepřevoditelnost),⁶² která je pro idealismus typická a z níž vyvstává dualita subjektu a objektu, subjektivity a objektivity. Tyto kategorie považuje materialismus za prázdné pojmy, které jsou odtržené od materiální základny a vytvářejí tak umělou skutečnost – nepravdivou, neboť je materiálně nepodložená.

„Právě proto, že [idealistická] metafysika postavila mechanickou logiku jako jediný základ pohybu světa, likvidovala vnitřní, dialektický samopohyb a svět se stal souhrnem mrtvých, [s]trnulých, navzájem izolovaných věcí. Odtud potom nutně musila být příčinnost vztahem existujícím mezi těmito věcmi, vně těchto věcí.“⁶³

Materialismus chce proto i náš duchovní svět zasadit zpátky do kontextu materiální reality – jakýchsi hrubých faktů, jejichž pravdivost nelze popřít – která potvrzuje pravdivost našich myšlenkových konstrukcí. Dialektický materialismus tak ve zkratce znamená toto: Dynamický vztah ducha a hmoty (formy a matérie), v němž hmota bere vrch. Z velké části je materialismus vlastně kritikou idealismu a jeho formálního bezobsažného chápání práva.⁶⁴

Jak se tedy dialektický materialismus projevuje v nauce o příčinnosti? V zájmu sevřenosti dalšího zkoumání zmíním jen tři druhy projevů. Za prvé, materialismus odmítá idealistickou teorii adekvátní příčinné souvislosti a s ní též ideální měřítko předvídatelnosti. Obojí totiž chápe jako pouhý výmysl rozumu, který nemá odraz v objektivní

⁵⁹ Obecněji k dialektickému materialismu v právu viz např. KNAPP, V. *Filozofické problémy socialistického práva*. Praha: Academia, 1967, s. 35–36; KNAPP, V. *Dvě cesty československého práva: kontinuita a diskontinuita* (1918, 1945). *Právník*. 1979, roč. 118, s. 270–283; BUTLER, W. E. *Russian Law and Legal Institutions*. London: Wildy, Simmonds & Hill, 2014, s. 99–110; či obecněji PŘIBÁŇ, J. Na stráži jednoty světa: Marxismus a právní teorie. In: M. Bobek – P. Molek – V. Šimíček (eds). *Komunistické právo v Československu: Kapitoly z dějin bezpráví*. Brno: Masarykova univerzita, 2009, s. 39–59.

⁶⁰ Např. BYSTRINA, I. *Právní názory a právní instituce*. Praha: Orbis, 1954, s. 3–37.

⁶¹ Viz BYSTRINA, I. – LAKATOŠ, M. *Některé otázky teorie práva*. Praha: ČSAV, 1960, s. 42, 44–45; či POLÁČEK, F. *Materialismus a právní věda (právní vědosloví)*. Praha: Právnícké knihkupectví a nakladatelství V. Linhart, 1947.

⁶² Blíže viz např. ROBINSON, H. Dualism. In: E. N. Zalta (ed.). *The Stanford Encyclopedia of Philosophy*. 2016. Spring Edition. Dostupné z: <<http://plato.stanford.edu/archives/spr2016/entries/dualism/>>.

⁶³ TIBITANZL, K. Poznámky k diskusi o zavinění v trestním právu, s. 418.

⁶⁴ V současné době bývá za představitele formalismu v soukromém právu považován např. E. Weinrib, který vychází právě z Kanta – srov. WEINRIB, E. *Corrective Justice*. Oxford: Oxford University Press, 2012 nebo *The Idea of Private Law*. Rev. ed. Oxford: Oxford University Press, 2012. Zcela nepochybně se zde tak nabízí myšlenková paralela mezi materialismem a americkým hnutím *Critical Legal Studies*, které se rovněž vymezuje proti formalismu – viz např. KENNEDY, D. M. Form & Substance in Private Law Adjudication. *Harvard Law Review*. 1976, Vol. 89, s. 1685–1778. Na druhou stranu je třeba upozornit, že komunistické právo bývá někdy vnímáno právě jako formalistické, to však zejména proto, že klade přílišný důraz na text zákona – srov. např. KÜHN, Z. *The Judiciary in Central and Eastern Europe*. Leiden – Boston: Martinus Nijhoff, 2011, s. 116 an.; či KÜHN, Z. *Ideologie aplikace práva v době reálného socialismu*. In: M. Bobek – P. Molek – V. Šimíček (eds). *Komunistické právo v Československu: Kapitoly z dějin bezpráví*. Brno: Masarykova univerzita, 2009, s. 60–92.

realitě.⁶⁵ Jestliže objektivní pozitivní právo klade jako podmínku vzniku odpovědnosti za škodu, aby ji škůdce *způsobil svým zaviněním*, je takové vyjádření jen odrazem materiální skutečnosti (základny). Příčinnost je i podle materialismu objektivní kategorií, což ovšem neznamená, že „*by byla omezena pouze na procesy hmotné*“.⁶⁶ Materialismus chápe i duševní činnost (zavinění) jako činnost skutečnou – smyslově poznatelnou. I duševní činnost má totiž materiální projevy. Z toho plyne, že právo nepožaduje, aby poškozený prokázal *ideální* souvislost jevů, ale naopak jen souvislost *materiální* (skutečnou – jevovou).⁶⁷ Žádná ideální příčinná souvislost podle materialismu neexistuje, a proto nemůže být předmětem dokazování.

Za druhé, otázka kauzality může být leda otázkou skutkovou a jako skutečnost ji je tedy třeba prokázat.⁶⁸ Příčinná souvislost totiž neexistuje vně materiálních skutečností, ale je jejich součástí. Kauzalita tedy buďto existuje, nebo ne – nic mezi tím. Ostatně soudy byly dříve i podle procesních předpisů povinny zjišťovat *skutečný* stav věci, tj. i existenci kauzality.⁶⁹ Tento požadavek mohl být logickým předpokladem skutečnosti, že české soudy v duchu materialistického učení požadovaly prokazování 100% příčinné souvislosti.⁷⁰ Z toho též plyne, že materialismus rozlišuje jen mezi souvislostí nutnou (skutečnou) a nahodilou (zdanlivou).⁷¹ Ostatně i vyvinění dle § 420 odst. 3 zákona č. 40/1964 Sb., občanského zákoníku, spočívalo v tom, že škůdce musel prokázat, že jeho vnitřní vztah ke škodnímu následku je zcela objektivně vyloučen, jinými slovy, že šlo o náhodu.⁷²

Za třetí, materialismus chápe kauzální vztah jako jediný objektivní a skutečný poměr dvou materiálních jevů.⁷³ To se projevovalo např. tím, že jako nahraditelná škoda byla

⁶⁵ Např. POLÁČEK, F. Příčinný vztah v trestním právu. *Právník*. 1949, roč. 88, s. 355–357; TIBITANZL, K. Některé otázky viny a kauzality v judikatuře československých soudů, s. 125–139; ŠVESTKA, J. *Odpovědnost za škodu podle občanského práva*, s. 102; LUBY, Š. *Prevenca a zodpovednosť v občianskom práve, I. díl*, s. 223; či TIBITANZL, K. Poznámky k diskusi o zavinění v trestním právu, s. 418.

⁶⁶ TIBITANZL, K. Poznámky k diskusi o zavinění v trestním právu, s. 420.

⁶⁷ Blíže viz např. MATEJEV, G. K. Zásady materialistického učení o příčinnosti v právu. *Právník*. 1960, roč. 99, s. 514–533; shodně o socialistických státech pak viz HONORÉ, A. Causation and Remoteness of Damage, s. 20.

⁶⁸ Viz např. ŠVESTKA, J. *Odpovědnost za škodu podle občanského práva*, s. 102–103; KORECKÁ, V. Předpoklady vzniku odpovědnosti za škodu, s. 354–355; či rozhodnutí Nejvyššího soudu ze dne 21. 2. 2002, sp. zn. 21 Cdo 300/2001. O materialistickém právu tento poznatek učinil mj. i HONORÉ, A. Causation and Remoteness of Damage, s. 20.

⁶⁹ Srov. znění § 120 odst. 2 zákona č. 99/1963 Sb., občanský soudní řád ve znění do novelizace provedené zákonem č. 171/1993 Sb. Viz též BUREŠ, L. Komentář k § 120. In: J. Drápal – J. Bureš a kol. *Občanský soudní řád I: Komentář*. Praha: C. H. Beck, 2009, s. 865.

⁷⁰ Srov. rozhodnutí Ústavního soudu České republiky ze dne 12. 8. 2008, sp. zn. I. ÚS 1919/08 a ze dne 29. 1. 2007, sp. zn. IV. ÚS 787/06 a např. rozhodnutí Nejvyššího soudu ze dne 29. 5. 2003, sp. zn. 25 Cdo 974/2002. Důležité je přitom nesměšovat otázku míry přesvědčení soudce o tom, že byla kauzalita prokázána (procesní otázku standardu či míry důkazu), a vlastní otázku hmotného práva a skutečnosti, tj. že příčina či soubor příčin společně je skutečnou příčinou následku ze 100 %. Je totiž dosti odlišné tvrdit, že je podle soudce postaveno na jisto (100 %), že např. letící kámen byl příčinou rozbitého okna a že je soudce přesvědčen o tom, že letící kámen byl celou a jedinou (100%) příčinou rozbitého okna (tedy příčinou nutnou a postačující). Srov. též HOLČAPEK, T. Občanskoprávní odpovědnost v medicíně a její uplatňování u českých soudů. *Právní rozhledy*. 2016, č. 9, s. 306–307; či TICHÝ, L. Pravděpodobnost v hmotném právu a míra důkazů (skica o možné změně paradigmatu v NOZ). *Bulletin advokacie*. 2013, č. 12, s. 28–32.

⁷¹ POLÁČEK, F. Příčinný vztah v trestním právu, s. 350–358.

⁷² Např. rozhodnutí Nejvyššího soudu ze dne 27. 2. 2013, sp. zn. 25 Cdo 834/2012; ze dne 28. 1. 2003, sp. zn. 25 Cdo 1094/2001; ze dne 22. 8. 2002, sp. zn. 25 Cdo 216/2000; či TICHÝ, L. K rozlišování mezi tzv. subjektivní a objektivní odpovědností – rozsudek NS o povaze odpovědnosti advokáta za škodu. *Bulletin advokacie*. 2013, č. 1–2, s. 17–18, pozn. pod čarou č. 3 a č. 4.

připouštěna zásadně jen újma materiální, neboť jen ta mohla být materiálně něčím způsobena. Dělicí čarou právně relevantní újmy tak v materialistickém pojetí není ideální pojem majetku (srov. majetkovou a nemajetkovou újmu), ale jsou jimi zákonem předvídané materiální změny stavu světa (srov. materiální a imateriální újmu).⁷⁴ Odtud také patrně vzešla zásada umělé izolace jevů, tzn. přírodních materiálních jevů, které právo připouští jako důkaz škody a důkaz deliktu.⁷⁵ To, že *škůdce způsobil škodu svým zaviněním*, v materialistickém pojetí znamená, že jedna právně relevantní škodní událost (materiální skutečnost – zde volní akt jako projev zavinění) je materiální příčinou jiné právně relevantní skutečnosti (škody).⁷⁶

2.3 Střípky idealismu a pluralita pojetí kauzality

Po pádu komunismu v roce 1989 se ovšem koncepce kauzality měnila spíše implicitně. Domnívám se proto, že mnohem příznačněji lze dosavadní stav práva na náhradu škody označit přívlastkem (ne)konceptně pluralitní, neboť spolu bývají traktovány poznatky vycházející z protichůdných pozic idealismu a materialismu.⁷⁷ Výsledkem toho je, že kauzalita bývá chápána jako jedno z nejsložitějších a také nejslabších míst českého práva na náhradu škody.⁷⁸ Tak například bývá ideální měřítko předvídatelnosti s kauzalitou spojováno univerzálně,⁷⁹ jindy jen ve vztahu k objektivní smluvní odpovědnosti dle obchodního zákoníku.⁸⁰ Zároveň se někdy pod pojmem adekvátnosti schovává i zásada umělé izolace jevů, přičemž ideální měřítko předvídatelnosti se zcela pomíjí.⁸¹ Velice

⁷³ Viz např. ŠVESTKA, J. *Odpovědnost za škodu podle občanského práva*, s. 102–103; KORECKÁ, V. Předpoklady vzniku odpovědnosti za škodu, s. 354–355.

⁷⁴ Srov. VLÁDA ČR. *Důvodová zpráva k vládnímu návrhu občanského zákoníku (konsolidovaná verze)*, s. 563, podle níž se „v duchu primitivního materialismu [...] hradí výlučně škoda majetková“. Domnívám se, že se zde pomíjí rozdíl mezi pojmem majetkové škody a materiální škody. I dle předchozího občanského zákoníku bylo možno nahradit škodu nemajetkovou (zejména škodu na zdraví), ale musela mít materiální projev. Srov. MAGNUS, U. *Schaden und Ersatz*. Tübingen: Mohr Siebeck, 1987, s. 297.

⁷⁵ Viz např. ŠVESTKA, J. *Odpovědnost za škodu podle občanského práva*, s. 105–106; VOJTEK, P. *Přehled judikatury ve věcech náhrady škody*. Praha: ASPI, 2006, s. 79–96. Zásadu umělé izolace jevů dokonce můžeme v českém právu najít pod označením „*právní posouzení příčinné souvislosti*“ – viz rozhodnutí Nejvyššího soudu ze dne 25. 4. 2007, sp. zn. 25 Cdo 1200/2007.

⁷⁶ TIBITANZL, K. Poznámky k diskusi o zavinění v trestním právu, s. 410–412; TIBITANZL, K. Některé otázky viny a kauzality v judikatuře československých soudů, s. 125–139.

⁷⁷ Např. ŠVESTKA, J. Příčinná souvislost. In: M. Knappová – J. Švestka – J. Dvořák a kol. *Občanské právo hmotné 2. Díl třetí: Závazkové právo*. 4. vydání. Praha: Wolters Kluwer, s. 445–454; PSUTKA, J. Komentář k § 420. In: J. Fiala – M. Kindl a kol. *Občanský zákoník. Komentář. I. díl*. Praha: Wolters Kluwer, s. 669–673; ŠKÁROVÁ, M. Komentář k § 420, s. 1205–1206; ELIÁŠ, K. Komentář k § 420, s. 797–798.

⁷⁸ Srov. HRÁDEK, J. Náhrada majetkové a nemajetkové újmy, s. 933, který však, na rozdíl ode mne, důvody tohoto stavu nespátňuje v různém koncepčním zakotvení českého deliktního práva.

⁷⁹ Jako příklady je možné uvést rozhodnutí Nejvyššího soudu, který předvídatelnost použil ve vztahu k zákonu č. 40/1964 Sb., občanský zákoník (26. 2. 2014, sp. zn. 25 Cdo 2706/2012), k zákonu č. 82/1998 Sb., o odpovědnosti za škodu způsobenou při výkonu veřejné moci rozhodnutím nebo nesprávným úředním postupem (26. 9. 2013, sp. zn. 28 Cdo 4491/2011), k zákonu č. 87/1991 Sb., o mimosoudních rehabilitacích (12. 9. 2012, sp. zn. 31 Cdo 1791/2011) atd. Ústavní soud pak aplikoval adekvátnost ve vztahu k zákonu č. 151/1997 Sb., o oceňování majetku (1. 11. 2007, sp. zn. I. ÚS 312/05), či ve vztahu k zákonu č. 634/1992 Sb., o ochraně spotřebitele (13. 9. 2004, sp. zn. I. ÚS 534/03) aj.

⁸⁰ Viz § 379 zákona č. 513/1991 Sb., obchodní zákoník. Dále např. rozhodnutí Nejvyššího soudu ze dne 21. 10. 2008, sp. zn. 32 Cdo 2843/2008; či VLÁDA ČR. *Důvodová zpráva k vládnímu návrhu občanského zákoníku (konsolidovaná verze)*, s. 569.

⁸¹ Např. rozhodnutí Nejvyššího soudu ze dne 17. 2. 2015, sp. zn. 30 Cdo 1930/2014; ze dne 8. 9. 2015, sp. zn. 30 Cdo 237/2014; či ze dne 30. 4. 2014, sp. zn. 30 Cdo 656/2013; ze dne 24. 3. 2011, sp. zn. 28 Cdo 3471/2009 a další.

silně je pak zakořeněna zásada, že kauzalita je pouze otázkou skutkovou (materiální),⁸² což je v přímém koncepčním rozporu s jakýmkoliv ideálním měřítkem právní kauzality.⁸³ Přitom se navíc zdá, že v duchu materialismu je snaha sjednotit prokazování kauzality jakožto obsahově shodného předpokladu všech druhů deliktů, a to zejména pomocí pozitivního testu faktické kauzality *sine qua non*.⁸⁴ To je ovšem právně teoreticky problematické a navíc v praxi působící obtíže.⁸⁵

Před nabytím účinnosti o. z. bylo možno, myslím, za nejvýznamnějšího soudního stoupence koncepčních změn označit překvapivě Ústavní soud České republiky. Právě ten totiž například kritizoval materialistický požadavek prokazování skutečné (stoprocentní) příčinné souvislosti jako nereálný a nesmyslný⁸⁶ či propagoval ideální měřítko předvídatelnosti.⁸⁷ Judikatura Ústavního soudu byla nicméně přijata jen částečně⁸⁸ a spíše to vypadá, že došlo k její dezinterpretaci.⁸⁹ S přijetím o. z. se tedy legitimně klade otázka, zda nyní může koncepce kauzality doznat hlubších strukturálních změn, které by pomohly sjednotit českou právní praxi i teorii.

3. KAUZALITA VE SVĚTLE REKODIFIKACE

V úvodu tohoto článku jsem uvedl, že jedním z cílů o. z. je 1) programový rozchod s materialistickými východisky dosavadního soukromého práva a 2) příklon k idealistické liberálně demokratické západní tradici, reprezentované pro právo náhrady škody zejména právními řády Německa, Rakouska, Québecu a PETL. Dále jsem uvedl, že všechny tyto inspirační zdroje v určité podobě pracují s ideálním měřítkem právní kauzality

⁸² Viz např. rozhodnutí Nejvyššího soudu ze dne 21. 2. 2002, sp. zn. 21 Cdo 300/2001; či KORECKÁ, V. Předpoklady vzniku odpovědnosti za škodu, s. 354; ŠKÁROVÁ, M. Komentář k § 420, s. 1206. Podobně i ve vztahu k o. z. např. TOMSA, M. Náhrada škody a nemajetkové újmy v novém občanském zákoníku. *Obchodní právo*. 2013, č. 11, s. 386 an., podle něhož se díky vypuštění úpravy § 379 obchodního zákoníku rozšířil rozsah odpovědnosti za porušení smlouvy na všechny fakticky způsobené škodní následky.

⁸³ S tím je pak nepřímo spojena otázka přípustnosti náhrady čisté majetkové újmy (zejména ušlý zisk), která je z idealistického hlediska imateriální, zatímco z materialistického hlediska je to škoda, která může být i ve faktické a nejen v právní souvislosti s jednáním škůdce – k tomu viz např. rozhodnutí Nejvyššího soudu ze dne 5. 2. 2014, sp. zn. 30 Cdo 2707/2013; či ze dne 2. 3. 2011, sp. zn. 30 Cdo 5210/2009. V literatuře např. TICHÝ, L. Pure Economic Loss Compensation from the Czech Perspective. In: M. Bussani (ed.). *European Tort Law: Eastern and Western Perspectives*. Bern: Stämpfli, 2007, s. 317–319. Srov. též pozn. č. 93.

⁸⁴ Např. rozhodnutí Nejvyššího soudu ze dne 18. 2. 2015, sp. zn. 25 Cdo 1471/2014; ze dne 18. 2. 2015, 25 Cdo 1641/2014; ze dne 28. 8. 2013, sp. zn. 29 Cdo 2656/2010; ze dne 29. 5. 2013, sp. zn. 29 Cdo 3933/2010; ze dne 12. 9. 2012, sp. zn. 31 Cdo 1791/2011; 25. 11. 2009, sp. zn. 25 Cdo 2429/2007 a další. Srov. též TICHÝ, L. – HRÁDEK, J. Czech Republic. In: B. Winiger – H. Kozioł – B. A. Koch – R. Zimmermann (eds). *Digest of European Tort Law: Essential Cases on Natural Causation*. Wien: Springer, 2007, s. 75–78; ELIÁŠ, K. Komentář k § 420, s. 798; či literaturu citovanou v pozn. č. 5 tohoto článku.

⁸⁵ Viz např. DOLEŽAL, A. – DOLEŽAL, T. Uplatnění PETL při řešení některých složitých kauz v oblasti příčinné souvislosti v medicínskoprávních sporech. *Soudní rozhledy*. 2013, č. 7–8, s. 242 an.

⁸⁶ K tomu srov. např. rozhodnutí Ústavního soudu České republiky ze dne 12. 8. 2008, sp. zn. I. ÚS 1919/08, podle něhož: „[v]zhledem k tomu, že pojem příčinná souvislost není právními předpisy [...] definován, [...] nic nebrání judikatuře českých soudů, aby požadavek ‚stoprocentně‘ prokazované příčinné souvislosti přehodnotila a přijala adekvátnější a realističtější výklad“. Viz též rozhodnutí Ústavního soudu České republiky ze dne 29. 1. 2007, sp. zn. IV. ÚS 787/06.

⁸⁷ Viz nálezy Ústavního soudu České republiky ze dne 1. 11. 2007, sp. zn. I. ÚS 312/05.

⁸⁸ Rozhodnutí Nejvyššího soudu ze dne 22. 6. 2014, sp. zn. 25 Cdo 1509/2013; 27. 3. 2013, sp. zn. 30 Cdo 3631/2011; ze dne 23. 8. 2012, sp. zn. 25 Cdo 797/2011; ze dne 20. 10. 2010, sp. zn. 25 Cdo 777/2009 a další.

⁸⁹ Např. v judikatuře Nejvyššího soudu (pozn. č. 81).

(adekvátnosti/rozsahu odpovědnosti), jímž je test předvídatelnosti škodního následku. Již v tuto chvíli se proto nabízí vcelku prostá argumentační figura, podle níž paradigmatické změny spjaté s přijetím o. z., konkrétně tedy rozloučení s materialismem, vedou nevyhnutelně k obnovení ideální juristické kategorie příčinnosti.

Ale nejen to. Odmítnutí materialismu a příklon k idealismu obnovuje otázku po úloze faktického kauzálního spojení v právu.⁹⁰ Je patrné, že bychom již neměli požadovat prokazování 100% faktické příčinné souvislosti, tedy *nutné* faktické souvislosti mezi dvěma jevy. Ostatně už samotný volní akt škůdce (zaviněné jednání) vyvrací deterministickou nutnost určitého kauzálního průběhu světa, a proto nemá smysl prokazovat, že volní akt škůdce (objektivní skutečnost) byl nutnou příčinou škodního následku (objektivní skutečnosti). Naopak nás zajímá spojitost dvou právních skutečností, tj. souvislost nikoliv nutná (faktická), ale jen souvislost fakticky nevyločená a zároveň právním řádem zapovězená. Například ani římské právo, z něhož kontinentální právní tradice vychází, se nikdy ke kategorii faktické kauzality nezavázalo, a naopak implicitně spíše hledalo souvislosti právní.⁹¹ Ve starém Řecku dokonce jedním pojmem *αίτια* označovali jak příčinu, svobodnou příčinu, odpovědnost, tak i samo zavinění.⁹² Domnívám se proto, že bychom přírodní kauzalitu (test *sine qua non*) měli brát jen jako ideální negativní měřítko toho, které souvislosti mezi faktickými jevy jsou nutně vyloučeny.

Jelikož navíc o. z. jasně připouští i náhradu újmy imateriální, nedává dobrý smysl požadovat po poškozeném důkaz přirozené souvislosti mezi jednáním (přírodním jevem) a imateriální újmou (ideálním jevem). Stejně jako si nelze dost dobře představit, že bychom dokázali pomocí zásady umělé izolace jevů mezi prokazovanými skutečnostmi identifikovat imateriální újmu. Zásada umělé izolace jevů je jednoduše sítím materiálních skutečností (a jejich projevů), nikoliv sítím ideálních jevů jako je imateriální újma. Proto je zásada umělé izolace jevů (stejně jako přirozená kauzalita) v idealistické koncepci použitelná jen v omezené míře, a to jako metoda eliminační.⁹³

Konečně lze, myslím, z opuštění materiálního pojetí kauzality dovodit, že příčinná souvislost může být vztahem ideálních objektů na obou stranách, tj. jak na straně škody, tak na straně škodní události. Škoda (či obecněji újma) je totiž z hlediska idealismu také ideální normativní kategorií – je to změna chodu světa, která se ideálně právně *neměla* stát poškozenému. Újma je tedy primárně újmou na právech poškozeného, tj. na ideálních možnostech svobodného plánování, které poškozenému právní řád garantoval. V určitém smyslu tak lze říci, že osoba (ideální ego – svobodná vůle) je v právním řádu jen souhrnem ideálních možností, tj. souhrnem subjektivních práv.⁹⁴ V tomto smyslu

⁹⁰ Tak např. v Québecu je otázkou skutkovou jenom škodní událost a vznik škody, zatímco kauzalita je otázkou právní – viz DESLAURIERS, P. *The Law of Civil Liability, Part Two: Injury, Causation, and Means of Exoneration*, s. 419; či BAJADA, D. *The Impact of French Tort Law on Mixed Jurisdictions: Quebec, Louisiana and Malta Compared*, s. 100.

⁹¹ ZIMMERMANN, R. *The Law of Obligations: Roman Foundations of the Civilian Tradition*, s. 989, 991.

⁹² Viz např. ARISTOTELÉS. *Fyzika*. 194b.16; ARISTOTELÉS. *Metafyzika*. 983a.26.; PLATÓN. *Faidros*. 249d.

⁹³ Srov. ale rozhodnutí Nejvyššího soudu ze dne 26. 5. 2015, sp. zn. 25 Cdo 1206/2015 a další judikaturu tam uvedenou. Podle tohoto rozhodnutí „na právním názoru, že jedním z předpokladů vzniku odpovědnosti za škodu je příčinná souvislost mezi protiprávním jednáním škůdce či kvalifikovanou škodnou událostí a vznikem škody na zdraví, se [...] nic nezměnilo ani podle nové právní úpravy“.

⁹⁴ Viz např. KELSEN, H. *Ryzí nauka právní*. Praha – Brno: Orbis, 1933, s. 29 či STEVENS, R. *Torts and Rights*. Oxford: Oxford University Press, 2007, s. 4–5.

je zaviněná újma zásahem ideálního ega (škůdce) do ideálního ega (poškozeného). Kauzální vztah mezi škůdcem a újmou, který označuje § 2910 o. z. slovy „*vlastním zaviněním [...] způsobil*“, je tudíž jen ideálním vztahem dvou ideálních objektů – škůdce a poškozeného, které jsou zároveň subjekty tohoto objektivního kauzálního vztahu.

Předpoklad druhé osoby jako ideálního a v principu rovného, svobodného a stejně důležitého subjektu, je založen v přirozené zkušenosti, že lidé se principiálně ke světu kolem sebe vztahují stejně, a to že se v něm fakticky již nacházejí, že se v něm aktuálně nějak realizují a že se v něm ideálně představují a rozvrhují.⁹⁵ Odtud pak plynou klíčové principy soukromého práva, a to autonomie vůle a povinnost *neminem laedere*,⁹⁶ stejně jako ideální synallagmatická spravedlnost (někdy zvaná vyrovnávací).⁹⁷ Z hlediska škůdce je tudíž představa ideálního subjektu poškozeného (tj. souhrnu jeho subjektivních práv) rozhodujícím limitem svobodného sebezvrhování.⁹⁸ Zavinění (představa škůdce o budoucím chodu světa) tedy nesmí dle práva zasahovat do cizích práv, a pokud zasáhne, tak je tím pozitivně založen vztah dvou svobodných vůli – ideálních subjektů. Jakmile se představa, respektive vůle škůdce objektivizuje (projeví se – typicky jednáním), stane se ze subjektivního *zavinění* objektivně měřitelná *vina* a z ní lze pak odvodit objektivní právní kauzalitu mezi zaviněním (vůli) škůdce a omezením vůle poškozeného, respektive v projevu tohoto omezení, tj. v majetkové či nemajetkové újmě.

Přirozeně ovšem nelze z praktických důvodů u soudu prokazovat ideální kategorie, proto právní řád stanovuje určité domněnky, které nám pomáhají dokázat zavinění i újmu v ideálním slova smyslu. V následujícím textu se tedy zaměřím na to, jaké domněnky to jsou.

Z hlediska odpovědnosti za zavinění dle § 2910 o. z., která mě v tomto článku zajímá, se zaměřím především na domněnky souvislosti mezi a) zaviněním a první újmou a b) první újmou a následnou újmou. Toto rozlišení plyne mj. přímo z textu § 2910 o. z., který rozlišuje mezi první újmou, která zakládá odpovědnost, tj. újmou veskrze ideální a imateriální – újmou na právech poškozeného (srov. slova § 2910 o. z. „*vlastním zaviněním [...] zasáhne do [...] práva poškozeného*“), a újmou následnou, která z první újmy plyne (srov. slova § 2910 o. z.: „*co tím způsobil*“). Zatímco první, odpovědnost zakládající kauzální vztah tedy musíme hledat mezi zaviněným porušením právní povinnosti a zásahem do práva poškozeného, druhý, odpovědnost vyplňující kauzální vztah je třeba hledat mezi tímto zásahem a faktickými následky, které z toho plynou.⁹⁹

⁹⁵ Zde lze odkázat obecněji na filozofy, jako byli Descartes, Leibniz, Kant, Heidegger, Patočka a další, kteří rozvíjejí představu každého člověka jako ideální, autonomní, racionální, svobodné a principiálně časové bytosti.

⁹⁶ PELIKÁNOVÁ, I. – PELIKÁN, R. Komentář k § 3. In: J. Švestka – J. Dvořák – J. Fiala a kol. *Občanský zákoník. Komentář. Svazek I.* Praha: Wolters Kluwer, 2013, s. 23.

⁹⁷ Viz např. ARISTOTELÉS. *Etika Níkomachova*. 1131b–1132a; WEINRIB, E. *The Idea of Private Law*. Oxford: Oxford University Press, 2012, s. 56–83, 114–144; WEINRIB, E. *Corrective Justice*, s. 9–37; BEEVER, A. *Forgotten Justice*, s. 241–276; RÖDL, F. *Gerechtigkeit unter freien Gleichen: Eine normative Rekonstruktion von Delikt, Eigentum and Vertrag*. Baden-Baden: Nomos, 2015, s. 455; KOZIOL, H. *Natural and Legal Causation*, s. 71; či JANSEN, N. *Schadensrecht*. In: M. Schmoekkel – J. Rückert – R. Zimmermann (eds). *Historisch-kritischer Kommentar zum BGB. Band II. Schuldrecht: Allgemeiner Teil*. Tübingen: Mohr Siebeck, 2007, s. 530–544.

⁹⁸ Omezen je samozřejmě i fakticitou, tj. přírodními zákony, ale porušení ideálních přírodních souvislostí není ničím újmu, nýbrž zázkakem či vědeckým poznatkem.

⁹⁹ K tomu u nás viz např. BEZOUŠKA, P. Komentář k § 2910. In: M. Hulmák a kol. *Občanský zákoník VI. Závazkové právo. Zvláštní část (§ 2055–3014). Komentář*. Praha: C. H. Beck, 2014, s. 1542–1543.

3.1 Domněnka adekvátnosti první újmy (§ 4 o. z.)

Idealistickému pojetí kauzálního průběhu odpovídá možná neintuitivní, zato srozumitelná představa, podle které ideální subjekt svým zaviněním (ideální představou určitého běhu světa) způsobí, že se tentýž faktický subjekt (tentýž člověk) nějak chová, tj. že realizuje onu ideální představu a tedy právně jedná, což vyvolává řetězec faktických ale též ideálních následků (újem na právech), a v konečném důsledku tak zavinění zasáhne druhý ideální subjekt, kterému tato zasažená práva náleží.¹⁰⁰ První relevantní souvislost je tudíž třeba hledat mezi zaviněním (ideální vůlí a představou) a projevem této představy (faktickým chováním). Kauzalitu zde nechápu jako souvislost mezi škodní událostí a následkem, neboť škodní událost už je sama následkem svobodné vůle. Tu hraje důležitou roli § 4 o. z., podle kterého se má za to, že každá svéprávná osoba má rozum průměrného člověka i schopnost jej užívat.¹⁰¹ Stačí proto jen skutkově prokázat, že se subjekt určitým způsobem fakticky choval, z čehož usoudíme, že jednal zaviněně,¹⁰² tj. že mezi zaviněním a chováním škůdce je kauzální souvislost.¹⁰³ Právo tedy stanoví domněnku kauzální souvislosti mezi zaviněním a právně relevantních chováním (jednáním) člověka.¹⁰⁴

Při posuzování kauzality plynou všechny další souvislosti *jednání* s jeho následky¹⁰⁵ z právně a fakticky determinovaných zákonitostí, tedy z ideálních měřítek. Takto můžeme řetězec souvislostí sledovat dál a dál, než ovlivní jiný ideální právní subjekt – poškozeného. Teprve tím vzniká *první újma* a odpovědnost.¹⁰⁶ Jenom taková ovlivnění, která zasahují do práv jiného, tj. která zmenšují ideální možnosti seberealizace určitého subjektu (subjektivní práva) garantované pozitivním objektivním právem, představují právní újmu. Pro založení odpovědnosti tak nemá smysl hledat souvislosti mezi všemi jevy, ale jen mezi *jednáním* (jakožto projevem presumovaného zavinění) a *zásahem do práva* poškozeného (první újmu).¹⁰⁷

¹⁰⁰ Podrobně např. LARENZ, K. *Hegels Zurechnungslehre und der Begriff der objektiven Zurechnung*, s. 60 an.; obecněji TRAEGER, L. *Der Kausalbegriff im Straf- und Zivilrecht*, s. 1–12.

¹⁰¹ Srov. také § 5, § 24, § 545 an. či § 556 o. z. Podobnou domněnku najdeme v § 1297 ABGB či v čl. 1457 CCQ, v nichž se české právo patrně inspirovalo.

¹⁰² MELZER, F. – TÉGL, P. Komentář k § 4. In: F. Melzer – P. Tégl a kol. *Občanský zákoník: § 1–117. Velký komentář. Sv. I.* Praha: Leges, 2013, s. 90–91.

¹⁰³ Dle čl. 4:101 odst. 1 písm. a) PEL je ovšem za možnou příčinu považováno jen chování škůdce, tj. vlastní faktický projev jeho zavinění – viz VON BAR, C. a kol. *Principles of European Law on Non-Contractual Liability Arising out of Damage Caused to Another (PEL Liab. Dam.)*. München: Sellier – European Law Publishers, 2009, s. 747–748, 757. Shodně čl. 3:101 PETL. V obou případech se ale zároveň uvažuje o právním omezení rozsahu souvislostí, stejně jako se zásadně připouští imateriální újma – čl. 2:101 PEL, čl. 2:101 PETL.

¹⁰⁴ Je tedy třeba rozlišovat mezi chováním a jednáním. Chování škůdce je první faktický projev jakéhokoliv ideálního zavinění, proto zavinění může být vždy jen ideální příčinou, zatímco chování škůdce příčinou faktickou. U soudu, či obecněji na veřejnosti, můžeme přirozeně prokazovat jen fakta. Odtud plyne dojem, že kauzální souvislost musí být založena mezi fakty, tj. že je to souvislost faktická. V idealistické koncepci nás nicméně stále zajímá souvislost jen těch faktických projevů, které mohou být následkem ideálního zavinění. Tak například nepovažujeme za adekvátní příčinu škody tlukot srdce, růst vlasů, látkovou výměnu atd., tj. projevy lidské tělesnosti (chování), které nemohou být zaviněné. Pojem chování se tak zužuje na právně relevantní jednání.

¹⁰⁵ Následkem tady, na rozdíl od tradiční terminologie trestního práva, nerozumím zásah do právem chráněného zájmu, ale prostě jen kauzálně související právní či faktický jev.

¹⁰⁶ Rozdíl mezi první a druhou újmu a požadavky na prokazování jejich souvislostí, a to i ve srovnávací perspektivě a ve vztahu k procesnímu právu, velice přehledně podává VAN DAM, C. *European Tort Law*, s. 312 an.

Stejně jako § 4 o. z. zakládá domněnku souvislosti zavinění s relevantním chováním, tak z něj lze dovodit souvislost mezi chováním a první újmou. Pokud si průměrný člověk (ideálně objektivní měřítko) umí představit, že jeho jednání zasáhne do práva jiného, pak se presumuje souvislost jednání s újmou. To plyne z § 4 o. z.¹⁰⁸ Na základě ustanovení § 4 o. z. lze tedy spolu s důkazem chování a faktického předpokladu újmy (např. zlomenina nohy, roztrhané šaty atd.) dovodit souvislost mezi zaviněním a první újmou, a to v takovém rozsahu, v němž by si tuto souvislost mohl představit rozumný průměrný člověk.

Průměrný rozumný člověk se přitom dokáže seznámit s obsahem právních předpisů, jakož i se základními pravidly přírodních zákonitostí, a proto platí presumpce, že předvídatelný je každý zásah do absolutních či jiných práv chráněných objektivním pozitivním právem (§ 2910 o. z.), který nastal podle běžného chodu přírodních zákonů. Kauzální souvislost zavinění s jednáním a jednání s první újmou je tedy podle českého práva, myslím, presumována a není třeba ji v tomto rozsahu dokazovat. Stačí prokázat faktické chování a újmu, jejíž vznik byl předvídatelný. Takové chování je totiž nedbalé a je v něm implicitně zahrnuta kauzální souvislost. Z procesního hlediska se tak povinnost prokazování (nikoliv tvrzení) příčinné souvislosti může na pozadí o. z. jevit jako nadbytečný požadavek.

Jako příklad práva, které by každý s rozumem průměrného člověka a schopností ho užívat předvídal, může být právo na tělesnou integritu. To bezprostředně plyne z § 91nn o. z. jakož i z fyzické povahy objektu, s nímž je toto právo spojeno. Každý si proto také může představit, že když máchne baseballovou pálkou v prostoru, kde stojí druhý člověk, zasáhne tím nejen do jeho těla, ale také do jeho ideálního práva na tělesnou integritu. Na základě § 4 o. z. tedy presumujeme měřítko souvislosti zavinění s újmou. Zavinění plyne z faktu, že presumujeme, že škůdce má rozum průměrného člověka, a z faktu, že se určitým způsobem choval.¹⁰⁹ Protiprávnost potom plyne z faktu, že toto chování je v rozporu s primárním subjektivním právem, které je zakotveno v pozitivním objektivním právu. Zavinění spojuje škůdce s následky jeho chování. Protiprávnost spojuje poškozeného s příčinami jeho újmy. Zdůvodnění odpovědnosti tedy vede pomyslně jak od škůdce směrem k poškozenému, tak i naopak.

Pokud je z hlediska rozumného průměrného člověka předvídatelné, že určité zaviněné chování povede až k určité protiprávní ztrátě, pak je splněna podmínka kauzální souvislosti. Na základě domněnky § 4 o. z., je tedy presumována kauzální souvislost mezi

¹⁰⁷ První újma může vzniknout už samotným vadným jednáním, neboť už samo jednání může zasahovat do právem chráněných zájmů druhého, a to pokud je takové jednání výslovně právním řádem zakázáno. Jinak může zásadně první újma vzniknout jen jako zakázaná změna materiálních statků, k nimž má poškozený určitá subjektivní práva a kterážto změna byla vyvolána zaviněním škůdce. V opačném případě by totiž škůdce odpovídal i za čistě fiktivní majetkovou újmu např. v rámci hospodářské soutěže. K problematice čisté majetkové újmy (tj. újmy na imateriálních statcích ocenitelných penězi) viz např. MELZER, F. *Corpus delicti aneb obrana úpravy deliktního práva v návrhu občanského zákoníku*. *Bulletin advokacie*. 2011, č. 3, s. 25; či obecněji PALMER, V. (ed.). *Pure Economic Loss: New Horizons in Comparative Law*. London: Routledge, 2009; BUSSANI, M. – PALMER, V. (eds). *Pure Economic Loss in Europe*. Cambridge: Cambridge University Press, 2003.

¹⁰⁸ Srov. § 1297 ABGB; MELZER, F. – TÉGL, P. Komentář k § 4, s. 90–91; či LOVĚTÍNSKÝ, V. Objektivní měřítko při dovozování nedbalosti a jeho limity. *Právní rozhledy*. 2016, č. 3, s. 79–80.

¹⁰⁹ Viz též STEVENS, R. *Torts and Rights*, s. 100–101; či GORDLEY, J. *Foundations of Private Law*. Oxford: Oxford University Press, 2006, s. 182–216.

ideálním zaviněním škůdce a ideální újmou poškozeného, přičemž měřítkem takové ideální souvislosti je předvídatelnost rozumného průměrného člověka.¹¹⁰

Test kauzálního spojení lze formulovat i jinak. Dokáže si takový ideální průměrný rozumný člověk představit, že v dané situaci konkrétní jednání povede k následku, který je objektivně protiprávní? A dokáže si také představit, že právní řád v dané situaci takové jednání zakazuje (nebo přikazuje jednání jiné)? Pokud je odpověď na obě otázky kladná, pak se má za to, že je splněna podmínka kauzální souvislosti mezi zaviněním a újmou.¹¹¹

3.2 Domněnka adekvátnosti následné újmy (§ 2911 o. z.)

Od první újmy se z hlediska idealismu odvíjí další řetězec souvislostí, faktických či právních, které lze označit jako vztah k dalším nepřímým následkům.¹¹² Škůdce, který „zaviněním poruší povinnost stanovenou zákonem a zasáhne tak do absolutního práva poškozeného“, přitom podle § 2910 o. z. poškozenému nahradí, „co tím způsobil“ (další následky). Na první pohled by se mohlo zdát, že zákon vyžaduje, aby kupříkladu poškozený prokázal faktickou kauzalitu mezi zničením věci a dalšími faktickými následky. Jenomže i z těchto faktických následků nás opět zajímají jen ty následky, které jsou stále spojeny s původním zaviněním a jsou tak zaviněné, stejně jako nás zajímají jenom ty následky, které představují zásah do práv poškozeného a jsou tak stále protiprávní. Ostatně už z textu o. z. plyne, že lze požadovat jenom náhradu zaviněných následků (§ 2895),¹¹³ a to jenom těch, které představují újmu na majetkových či nemajetkových ideálních subjektivních právech (§ 2894). Poškozený tedy musí prokázat, že mu v důsledku první újmy vznikly další újmy.¹¹⁴

Pohledem rozumného průměrného člověka je jasné, že máme právo, abychom nebyli zasaženi baseballovou pálkou (viz výše), a to ani z nedbalosti. Už ale není tolik jasné, v jakém rozsahu máme právo požadovat náhradu dalších následků, které tím mohou vzniknout. Plyne z práva nebýt zasažen baseballovou pálkou např. právo nemít zlomenou ruku, právo nevykrváčet, nedostat v důsledku zranění infekci, uchránit se jinak zdravou rukou před větví, která na nás po cestě do nemocnice spadne?

Odkud tedy plyne právní souvislost mezi zásahem pálkou a zraněním, vykrváčením, infekcí či pádem větve? Co je jejím měřítkem? Je to idealizované zavinění (předvídatelnost)? Patrně ano, neboť v opačném případě by škůdce odpovídal bez ohledu na zavinění,

¹¹⁰ Celá tato idealistická koncepce je samozřejmě mnohem složitější, neboť lze, myslím, typově dále rozlišovat mezi zaviněním i újmou 1) subjektivně ideální, 2) ideálně subjektivní, 3) ideálně objektivní a 4) objektivně ideální. Nedbalost přitom snoubí vztah mezi tím, co si teoreticky škůdce ideálně objektivně mohl a ideálně subjektivně měl představit. To si jistě zaslouží hlubší rozbor, který ovšem není předmětem této studie.

¹¹¹ Nijak z toho nicméně neplyne, kdo je aktivně legitimován k tomu, aby požadoval nápravu. Může to být stát (poškození obecného zájmu všech na dodržování právního řádu), nebo také konkrétní fyzická osoba – člověk. Jde jen o to, kdo je schopen prokázat, že byl fakticky v situaci, v níž mu svědčilo primární subjektivní právo, do něhož bylo zasaženo. Jinými slovy, kdo spadá do osobní ochranné působnosti dané normy. Z idealistického pohledu se tak do jisté míry stírá hranice mezi soukromým a veřejným právem.

¹¹² Viz PIPKOVÁ, P. *Rozsah odpovědnosti za škodu způsobenou porušením soutěžních pravidel EU*, s. 136.

¹¹³ Srov. TILSCH, E. O příčinném spojení v právu soukromém, s. 295, 297.

¹¹⁴ V německé literatuře se píše o tzv. odpovědnost vyplňující kauzalitě – viz např. KÖTZ, H. – WAGNER, G. *Deliktsrecht*. 12. Aufl. München: Franz Vahlen, 2013, s. 81–91; MAGNUS, U. *Causation in German Law*, s. 63. U nás ve vztahu k o. z. např. BEZOUŠKA, P. *Komentář k § 2910, s. 1542*. Kriticky k tomu viz např. BURROWS, A. *Damages and Rights*. In: D. Nolan – A. Robertson (eds). *Rights and Private Law*. Oxford: Hart, 2012, s. 275.

což odporuje § 2895 o. z. Ale je tato souvislost presumována nebo ji musí poškozený prokázat? Již zmiňovaná domněnka dle § 4 o. z. se nepochybně vztahuje ke schopnosti jednat, tj. k první kauzalitě, která vede od škůdce směrem k poškozenému. Ovšem aplikace této domněnky na vztah mezi první a následnou újmou může být problematická. Zásah do základních práv chráněných o. z. lze předvídat, neboť jejich ochrana a požadavek odpovídajícího jednání plyne bezprostředně z textu zákona či ze zřejmosti, či absolutnosti těchto ideálních statků.¹¹⁵ Naproti tomu práva plynoucí z jiných práv (v tomto kontextu újma plynoucí z jiné újmy) již předvídatelná z hlediska člověka průměrného rozumu býti nemusí. Ztráta dalších práv – majetkových či nemajetkových, které z první újmy plynou, proto nemusí být nutně protiprávní a předvídatelná. Jednoduše řečeno, mezi následnou újmou a první újmou nemusí být souvislost vůbec dána.

Nabízí nám objektivní pozitivní právo jiný návod, jak změřit rozsah odpovědnosti škůdce? Domnívám se, že ano. Základ takové souvislosti lze myslím spatřovat v § 2911 o. z., který presumuje nedbalost. Samotná nedbalost totiž není zaviněním v subjektivním (psychologickém) slova smyslu, nýbrž jde o ideální předpoklad zavinění, který tak zakládá domněnku souvislosti vadného jednání (první újmy) s následnou újmou. Ještě za první republiky byla ostatně nedbalost chápána jako ideální objektivní vyjádření právní souvislosti mezi projevem zavinění (jednáním) a projevem újmy.¹¹⁶ Vyslovit o někom, že jednal nedbale, je v tomto smyslu výrokem o tom, že škůdce byl patrně svobodnou příčinou způsobené újmy.

Právě tomu odpovídá text § 2911 o. z., podle něhož se nedbalost ve vztahu k následné újmě („způsobí-li škůdce škodu“) presumuje na základě důkazu zaviněné první újmy („porušením zákonné povinnosti“). Zde je namísto upozornit na rozdíl mezi formulací § 2910 a § 2911 o. z. Zatímco v § 2910 o. z. jsou porušení zákonné povinnosti a zásah do absolutního či jiného práva dvěma stranami téže mince („poruší [...] a zasáhne tak“), to znamená, že se tu dvojím způsobem popisuje tatáž podstata, v § 2911 o. z. se od sebe toto porušení a újma oddělují, neboť se mezi ně klade vztah kauzality („[z]působí-li“). Škodou ve smyslu § 2911 o. z. tak můžeme podle mého mínění rozumět pouze následnou újmu.

Z uvedeného plyne, že naplněním dvou skutkových předpokladů § 2911 o. z., a to první újmy a újmy na dalších právech, se tak aktivuje druhá domněnka adekvátní právní souvislosti, a to právě mezi první a následnou újmou. Měřítkem rozsahu této souvislosti bude nedbalost, tedy ideální generalizovaná předvídatelnost toho, že první újma mohla vést k následné újmě. Generalizace tu znamená předvídatelnost z hlediska hypotetické osoby průměrných vlastností (viz § 2912 odst. 1 o. z.).

3.3 Presumované měřítko adekvátnosti

Máme tedy dvě domněnky právní souvislosti zakotvené v § 4 a § 2911 o. z. Obě tato ustanovení zakládají domněnku souvislosti, které by si mohl představit rozumný prů-

¹¹⁵ Viz § 2900 o. z. Dále např. TICHÝ, L. O prevenci v soukromém právu a „preventivní odpovědnosti“ (skica o významu předcházení nežádoucím následkům). *Acta Universitatis Carolinae*. 2015, roč. 61, č. 3, s. 37; či JANSEN, N. The Idea of Legal Responsibility, s. 241.

¹¹⁶ Viz např. SEDLÁČEK, J. Komentář k § 1294, s. 681–686; TILSCH, E. O příčinném spojení v právu soukromém, s. 284–287; RANDA, A. Závazky z nedovolených jednání, s. 470.

měrný člověk, či osoba průměrných vlastností. Dle § 2912 odst. 1 o. z. se předpokládá, že škůdce jedná nedbale, pokud poruší standard *osoby průměrných vlastností*. Ustanovení § 4 o. z. zase presumuje standard *každého rozumného průměrného člověka*.¹¹⁷

V současné literatuře i judikatuře se lze nicméně setkat s názorem, podle něhož je ideálním měřítkem při posuzování kauzality hledisko tzv. optimálního pozorovatele.¹¹⁸ S tím ve vztahu k o. z. nesouhlasím. Měřítka optimálního pozorovatele sice může mít své opodstatnění tam, kde je třeba najít hranici objektivní nemožnosti jakéhokoliv bytí i jen teoretického zavinění škůdce,¹¹⁹ tj. například u rozsahu objektivní odpovědnosti. U odpovědnosti za zavinění, jež je navíc v českém právu presumováno, však dle mého názoru takovéto kritérium nemá místo.¹²⁰

3.4 Kauzalita a rozsah odpovědnosti podle o. z.

Domnívám se proto, že nejnázem lze příčinnou souvislost u odpovědnosti za zavinění v o. z. chápat jako souhrn několika ideálních měřítek, z nichž měřítko faktické (přirozené) kauzality pouze negativně eliminuje ty faktické změny stavu světa, které by přirozeně nastaly i bez faktického chování škůdce. Jelikož ale objektivní právo presumuje právní souvislost a právní souvislost implicitně presumuje faktickou souvislost, pak bude vyvrácení faktické souvislosti (např. znaleckým posudkem ideálního měřítka *sine qua non* jakožto důkazem opaku, nebo přímo protidůkazem) na škůdci, a nikoliv na poškozeném. To je, myslím, dosti neobvyklý, nicméně z hlediska idealistické koncepce kauzality, představené v této studii, správný závěr.¹²¹

Pro založení odpovědnosti za způsobenou újmu i pro stanovení rozsahu takové odpovědnosti ve vztahu k následným újmám je třeba najít právní souvislost. V tom hraje významnou roli systém domněnek, kterým české právo disponuje – domněnkou první i druhé kauzální souvislosti. V obou případech bude tak kauzalita primárně otázkou právní, jejíž zodpovězení náleží soudu.¹²² Tím samozřejmě není vyloučeno, že strany

¹¹⁷ U odborníků je pak standard vyšší – viz více § 5 a § 2913 odst. 2 o. z.

¹¹⁸ Např. Nález Ústavního soudu ze dne 1. 11. 2007, sp. zn. I. ÚS 312/05; s odkazem pouze na toto jediné rozhodnutí pak např. Bezouška ve dvou téměř totožných textech uvádí, že „[s]oudy se [...] v posledních letech přihlásily k měřítku optimálního pozorovatele“ – BEZOUŠKA, P. Ochranný účel smlouvy jako prostředek omezení příčinné souvislosti, aneb je stále důležitá předvídatelnost?, s. 765; BEZOUŠKA, P. Ochranný účel smlouvy a náhrada škody při porušení smlouvy. In: M. Jurčová – M. Novotná (eds). *Náhrada škody ako prostriedok nápravy v súkromnom práve*. Praha: Leges, 2016, s. 214; prakticky k témuž závěru dospívá SZTEFEK, M. Předvídatelnost škody v novém občanském zákoníku, s. 30; či TINTĚRA, T. *Závazky a jejich zajištění v novém občanském zákoníku*. Praha: Leges, 2014, s. 106. Kriticky k tomuto měřítku ale např. PIPKOVÁ, P. *Rozsah odpovědnosti za škodu způsobenou porušením soutěžních pravidel EU*, s. 77, či ŠILHÁN, J. *Právní následky porušení smlouvy v novém občanském zákoníku*. Praha: C. H. Beck, 2015, s. 328, v pozn. č. 770.

¹¹⁹ Srov. TRAEGER, L. *Der Kausalbegriff im Straf- und Zivilrecht*, s. 159–166.

¹²⁰ V německém právu, odkud měřítko optimálního pozorovatele pochází, podobná domněnka chybí, proto nelze jednoduše aplikovat tamější poznatky v českém prostředí. Domněnku průměrných schopností či rozumu naproti tomu najdeme v § 1297 ABGB či v čl. 1457 CCQ.

¹²¹ I v německém právu například platí, že pokud poškozený prokáže, že škůdce jednal nedbale (což je u nás presumováno), pak se kauzalita *prima facie* předpokládá a prakticky se obrátí důkazní povinnost, tzn., že je na škůdci, aby kauzální souvislost vyvrátil. K tomu viz např. VAN DAM, C. *European Tort Law*, s. 324. Viz též pozn. č. 53.

¹²² Tentýž závěr ze znění § 4 odst. 1 o. z. dovozuje např. PELIKÁNOVÁ, I. – PELIKÁN, R. Komentář k § 4. In: J. Švestka – J. Dvořák – J. Fiala a kol. *Občanský zákoník. Komentář. Svazek I*. Praha: Wolters Kluwer, 2013, s. 31; a s problematikou nedbalosti jej výslovně spojuje např. MELZER, F. – TÉGL, P. Komentář k § 4, s. 90–91.

budou u soudu předkládat důkazy o vyšší či nižší míře předvídatelnosti následků a příčin, než ke kterým by v daném postavení a situaci dospěl průměrný rozumný člověk či osoba průměrných vlastností. Stejně tak tím není vyloučeno, že strany budou předkládat důkazy o tom, že konkrétní škůdce objektivně mohl či nemohl dosáhnout jiného standardu péče než průměrný rozumný člověk či osoba průměrných vlastností, nebo že dokonce újmu způsobil úmyslně – to však již bude otázkou ideálního subjektivního zavinění.

ZÁVĚR

Nyní nezbyvá, než ve stručnosti odpovědět na základní otázku této studie, a to jak se mohou v chápání kauzality projevit klíčové koncepční změny, které o. z. přináší. Konkrétně, jak se může v kauzalitě u odpovědnosti za vlastní zavinění (§ 2910 o. z.) projevit 1) opuštění materialismu a 2) příklon k západní tradici idealismu. Odpověď je, myslím, možno shrnout následovně. Cílem občanského zákoníku patrně bylo zapojit se do rodiny tradičních evropských právních systémů, které jsou vystavěny na myšlenkách idealismu. S tím je nerozlučně spjata rozlišování mezi přírodní a právní kauzalitou. Měli bychom tedy jasně připustit, že kauzalita nemá jen jeden význam, ale minimálně významy dva. Právní kauzalita, která je často spojována s pojmy jako adekvátnost, přičitatelnost či rozsah odpovědnosti, má nadto v idealistickém chápání práva stěžejní roli. Je tomu tak zejména proto, že teprve právní kauzalita zakládá *pozitivní* souvislost dvou právně relevantních jevů. Přírodní kauzalita naopak funguje jen jako eliminační metoda jevů, které spolu fakticky, a tudíž ani právně souviset nemohou.

Na našem území ještě před koncem druhé světové války převládala idealistická koncepce, která obě formy kauzální souvislosti rozlišovala (byť v poněkud odlišné podobě, než o ní pojednávám v tomto článku). S příchodem totalitní éry se ovšem česká doktrína i judikatura přiklonily k materialistické koncepci, podle níž je kauzalita jenom jedna – přírodní. Ukázal jsem, že projevem tohoto pojetí bylo mj. odmítnutí juristické kategorie příčinnosti, požadavek 100% prokázání kauzální souvislosti, zásada umělé izolace jevů, či striktní rozlišování mezi nutnou a nahodilou příčinou.

Přestože se po roce 1989 do českého práva postupně vracely různé prvky idealistického pojetí kauzality, nedělo se tak dle mého mínění zcela důsledně. To mělo závažné dopady zejména v soudní praxi, neboť z kauzality se stala dosti nesourodá a obtížně srozumitelná směsice materialistických i idealistických prvků, tedy prvků, které vycházejí ze vzájemně protichůdných filozofických předpokladů.

Přijetí o. z. a jeho proklamovaná ideová východiska nám ovšem nyní dávají určitou naději oprostít se zřetelně od materialistických východisek. Ve čtvrté části této studie jsem se tak snažil ukázat, že bychom měli jasně obnovit institut právní kauzality jako jeden ze základních prvků právní odpovědnosti za vlastní zavinění a zároveň opustit další výše uvedené projevy materialismu (100% kauzalita, umělá izolace jevů, nutná a nahodilá příčina). Rovněž jsem se pokusil rozvinout idealistickou koncepci kauzality v kontextu konkrétních zákonných ustanovení. Takto jsem dospěl k závěru, že o. z. stanoví dvě domněnky kauzality (§ 4 a § 2911 o. z.), a to ve vztahu mezi zaviněním a první újmou, jakož i ve vztahu mezi první újmou a následnou újmou. Měřítkem této kauzality je předvídatelnost souvislosti mezi uvedenými jevy, a to z hlediska průměrného rozumného člověka (ve vztahu mezi zaviněním a první újmou), respektive z hlediska osoby

přůměrných vlastností (ve vztahu mezi první a následnou újmou). V tomto ohledu zcela postrádá smysl uvažovat o kauzalitě v rámci soudního sporu pomocí pravděpodobnosti, ať už stoprocentní, nebo jiné. Měřítkem kauzality tu totiž není pravděpodobnost, ale předvídatelnost, která buďto dána je, nebo není, a nic mezi tím.

To má zásadní praktické důsledky. Jako domněnku totiž kauzální souvislost v tomto rozsahu nemusí poškozený dokazovat. Poškozenému postačí dokázat, jak se škůdce fakticky choval a že mu vznikla újma. Souvislost mezi zaviněním, respektive zaviněným chováním (jednáním) a způsobenou újmou pak takový poškozený bude pouze tvrdit, a to spolu s tvrzením o porušení povinnosti. Nebude ji však muset dokazovat, neboť tuto souvislost si soud posoudí sám spolu s přezkoumáváním nedbalosti v objektivním slova smyslu, a to podle uvedených měřítek § 4 a § 2911 o. z. Naopak škůdce bude zpravidla přednášet argumenty a důkazy, které faktickou, a tedy i právní souvislost vylučují. Bude tudíž pouze popírat kauzální nexus. Takové řešení se mi zdá nejen logicky konsekventní, ale též k oběma stranám případného soudního sporu spravedlivé a procesně ekonomické.

Odlišná situace nastane v případě úmyslně způsobené škody. Zde bude poškozený muset přednést důkazy o zavinění škůdce a s nimi implicitně též důkazy o kauzální (rozuměj právní) souvislosti způsobené škody a zavinění škůdce. Úmysl se totiž nepresumuje.

I v případě škody způsobené z nedbalosti lze v této koncepci kauzality dovodit, že strany sporu budou předkládat důkazy o individuálních vlastnostech a (ne)schopnostech škůdce, čímž mohou ovlivnit to, jak bude soud nahlížet příčinu způsobené újmy, tj. zavinění. Strany tedy mohou dokazovat vyšší či nižší míru zavinění z nedbalosti, a to s ohledem na subjektivní dispozice delikventa. To se následně zase implicitně projeví do úvah soudu o presumované kauzalitě.

Určitě nehodlám tvrdit, že zde navržené chápání kauzality v deliktním právu je jediná možná či jediná správná varianta. To by bylo nedorozumění. Jak je ostatně vidět v dosavadní judikatuře a odborné literatuře, přístupů k otázce kauzality je celá řada a každý má své vlastní důvody. Pojetí kauzality, které představuji v této studii, má nicméně své opodstatnění v základních ideových východiscích, k nimž se o. z. pravděpodobně hlásí, a snaží se tak sledovat způsob, jímž se k právnímu řádu podle této filozofické pozice vztahujeme. Z toho důvodu může být nastíněný způsob uvažování v jistém smyslu základnější, přiměřenější a smysluplnější než výklady dosavadní. Cílem mého článku byla tedy spíše než prezentace svébytných odpovědí snaha odemknout tomuto koncepčně původnímu přístupu cestu do stávající debaty o kauzalitě v právu.

S tím jsou samozřejmě spojeny mnohé otázky, jako například, zda je možné posuzovat předvídatelnost stejně u fyzických i právnických osob, které nedisponují *vlastním* zaviněním,¹²³ zda lze touto teorií kauzality uchopit i případy objektivní odpovědnosti, jaký má tato teorie vztah k trestněprávnímu pojetí kauzality (a to zejména s ohledem na adhezní řízení), či proč bychom vůbec měli chtít revidovat základní dogmata českého deliktního práva. Všechny tyto otázky jsou nepochybně mimořádně důležité, avšak rozsah této studie mi nedovoluje pokusit se na ně zde odpovědět.

¹²³ K tomu viz JANEČEK, V. Nerovná subjektivní odpovědnost. *Jurisprudence*. 2016, č. 5 (vyjde).

Causation and the Scope of Liability

Václav Janeček

Abstract: *The new Czech Civil code (CC) traditionally does not define causation and leaves this task to the judiciary and legal theory. Despite this statutory “silence”, the changes that stand behind the CC may lead to a conception of causation that is very different from that which has been used in the Czech Republic until recently. The aim of this article is to develop this new theory of causation which is based on an analysis of two crucial reformative features of the CC. In particular, the author seeks to answer how our conception of causation might be influenced by the declared (1) departure from materialism and (2) inclination to the idealistic western tradition. He examines the extra-contractual fault-based liability regime (§ 2910 CC) by a historical, doctrinal and comparative method and shows that the causation under current Czech law can be understood as a two phased ideal test of factual and legal causation (i.e. a relation between a breach of a duty and damage). However, the factual causation test is only a negative one. A positive legal causation (adequacy/scope of liability) is then implied by the statute. According to the CC, the causal link can be presumed where the damage was foreseeable by a rational average human, or by a person of average abilities. Each of these two presumptions plays a crucial role when assessing different causation (relating to primary or consequential damage). This theory may then substantially strengthen the procedural position of the claimant.*

Key words: *liability, responsibility, causation, foreseeability, materialism, idealism, presumption, negligence, fault, accountability, recodification*